

150011

DİA

OĞUZLAR

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman

03.05.2017

Çetin, Altan

Oghuz Turks in the account of a Mamluk historian .-- 2009 ISSN: 0955-2340 : Journal of Islamic Studies, vol. 20 iii pp. 376-382, (2009)

'Aynī, Abū Muhammad Badr al-Dīn al-

- ابن اثیر، علی بن محمد [بی تا]، اسدالغابه فی معرفة الصحابه، بیروت: دارالکتب العربی - (۱۳۸۵)، الکامل فی التاریخ، بیروت: دارصادر.
- ابن اثیم کوفی (۱۹۹۱)، الفتح، تحقیق علی شیری، بیروت: دارالاضواء.
- ابن سعد، محمد (۱۴۱۸)، الطبقات الکبری، تحقیق محمد عبدالقادر عطا، بیروت: دارصادر.
- ابن صوفی (۱۴۲۲)، المجدی فی أنساب الطالبین، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- ابن قتیبه دینوری (۱۹۹۰)، الامامه و السیاسه، تحقیق علی شیری، بیروت: دارالاضواء.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت: دارصادر.
- بغدادی، محمد بن حبیب (۱۴۰۵)، الممتق فی اخبار قریش، تحقیق خورشید احمد فاروق، بیروت: عالم الکتب.
- بلاذری، احمد بن یحیی (۱۹۵۹)، انساب الاشراف، تحقیق محمد حمیدالله، مصر: دارالمعارف.
- بلخی، مقاتل بن سلیمان (۱۴۲۳)، تفسیر مقاتل بن سلیمان، بیروت: دار احیاء التراث.
- ترجانی زاده، احمد (۱۳۸۲)، شرح معلقات سبع، تهران: انتشارات سروش.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۰۷)، الصحاح، بیروت: دارالعلم.
- خوبی (۱۴۱۳)، معجم الرجال الحدیث، [بی جا]: مرکز نشر الثقافه الاسلامیه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۳)، المفردات فی غریب القرآن، تحقیق صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم.
- زبیری، مصعب بن عبدالله (۱۸۱۹)، نسب قریش، تصحیح و تعلیق البقی بروفنسال، قاهره: دارالمعارف.
- صدوق (۱۴۰۳)، الخصال، تصحیح علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۴۰۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۹۶۶)، الاحتجاج، تحقیق محمد باقر خراسان، نجف: دارالتعمان للطباعة والنشر.
- (۱۳۷۲)، مجمع النبیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۷)، تاریخ الرسل والملوک، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت: دارالتراث.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵)، مجمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، تهران: انتشارات مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴)، الخلاف، قم: نشر اسلامی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰)، العین، قم: انتشارات هجرت.
- المری، طلحه شاهین (۱۹۷۵)، شعراء عصر الجاهلی، بیروت: دارالهلال.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- منقری، نصیر مزاحم (۱۳۷۰)، بیکار صفین، ترجمه پرویز اتابکی، تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی.
- مؤلف ناشناس [۱۳۹۱]، اخبار النولة العباسیه، تحقیق عبدالعزیز الدوری و عبدالجبار المطلمی، بیروت: دارالطبیعه.
- میبدی، احمد بن ابی سعد (۱۳۷۱)، کشف الاسرار و عدة الابرار، به کوشش علی اصغر حکمت، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ولوی، علیمحمد (۱۳۸۰)، دیانت و سیاست در قرون نخستین اسلامی، تهران: انتشارات دانشگاه الزهراء.
- یعقوبی، احمد بن واضح [بی تا]، تاریخ یعقوبی، بیروت: دارصادر.

مطالعات تاریخ اسلام
سال پنجم / شماره ۱۸ / پاییز ۱۳۹۲ / تهران

موقوفه اود (سده هجده تا بیست میلادی)

Düğün
150011

محمد علی اکبری^۱
مهناز کبیخی^۲

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Temmuz 2018

چکیده: ارسال هدایای نقدی به آستان ائمه معصومین (علیهم السلام) در شهرهای نجف و کربلا از جمله رسوم فرهنگی مذهبی مهمی بود که نه تنها شیعیان هند بلکه پادشاهان و سلاطین آن‌ها با اهداف و نیات عمدتاً مذهبی و معنوی، انجام می دادند. موقوفه یا تنخواه اود (Awadh/Oudh) که به نواب و پادشاهان اود/اوده یا عوده، ایالتی در شمال هند منتسب بود، از سده دوازده هجری هجده میلادی با ارسال وجوهی توسط آصف الدوله جهت کمک به آبرسانی نجف که در معرض خشکسالی قرار گرفته بود، تعیین تاریخی یافت. این موقوفه به تدریج در روند تحولات تاریخی، دستخوش دگرگونی شد به نحوی که از نیمه سده نوزده میلادی، بریتانیا با توزیع آن در میان غلمای کربلا و نجف از آن به عنوان ابزاری سیاسی در جهت منافع خود استفاده کرد. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که موقوفه اود که یک پدیده فرهنگی-مذهبی بود در چه مراحل تاریخی در نیمه سده نوزده میلادی به یک ابزار سیاسی تبدیل شد؟ این پژوهش به روش تاریخی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و آرشیو اسناد و مدارک در ایران و بریتانیا انجام شده است.

واژه‌های کلیدی: موقوفه اود-هدایای نقدی-علمای کربلا و نجف-پدیده فرهنگی و مذهبی-

ابزار سیاسی

۲۹-۶۶

۱ دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید بهشتی akbari_39@yahoo.com

۲ دانشجوی دکتری دانشگاه الزهراء bk_0043@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۲۱، تاریخ تأیید: ۹۲/۵/۲۶

ترکان غز و مهاجرت ایشان

به ایران

نوشته : محمد جواد مشکور

(دکتر در تاریخ)

(150011) شماره سند

اما آن غزانی که به ری رفته و در آنجا مسکن گزیدند به «غزان عراقی» موسوم گشتند ، بوقا ، قزل ، یغمر ، ناصقلی . اینان در سرراه خود دامغان و سمنان و خوار و اسحاق آباد را غارت کرده بسه «مشکویه» از نواحی ری درآمدند . تاش فراش با سه هزار سوار و چند زنجیرفیل قصد ایشان کسرد ، غزان پنج هزار تن بودند به تاش فراش حمله آورده و فیلی را که مر کوب او بود بکشتند و گروه بسیاری از سپاهیان کرد و لشکریان خراسان را هلاک ساختند و فیلان و اموال سپاه را به غارت بردند . سپس به ری یورش آورده آن شهر را محاصره کردند ، ابوسهل حمدونی بالشکریانش به قلعه طبرک پناه جستند . غزان به شهر درآمدند و چندین محله را غارت کردند . پس از آن نبردی بین ابوسهل و غزان روی داد و در آن جنگ خواهرزاده یغمر وعده ای دیگر از ترکان غزاسیر شدند . غزان از شهری بیرون رفته به آذربایجان رهسپار شدند و این واقعه در سال ۴۲۷ هجری روی داد . چون علاءالدوله صاحب اصفهان و ری از رفتن غزان آگاه شد دیگر باره به ری درآمد و نسبت به سلطان مسعود اظهار اطاعت کرد ، و برای آنکه ابوسهل حمدونی را مانع کار خود می دید علیرغم او ترکان غز را به ری دعوت کرد و به ایشان وعده داد که در اطراف آن شهر اقطاع هائی واگذار کند . آنگاه هزار و پانصد ترک که پیشوای آنان

Berresika-yi Tanhi, sayi: 5, Tahran-1971, ss. 63-74.

02 EKİM 2012

150011

OĞUZLAR

1 ASUMAN GÜNEŐ, Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında kadın, Gazi Üniversitesi, Doktora, 2009

2 AYDOS ŐALBAYEV, IX-XI yüzyıllarda Sır Derya Oğuzları, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2000

22 KASIM 1991

Zekî Welidî, Başgirdistanlı Ahmed: *Oğuzların hristianlygy meselesine 'a'id.* TM 2, 1926 (ersch. 1928), 61-7. — Über die „christlichen“ Oguzen hatte BARTOLD in TM I gehandelt. Aus Ibn Faqlān, Hs. in Mešhed, Bibliothek Imām Rizā, wird hier nachgewiesen, daß sie nicht Christen waren. N. H.

OĞUZLAR
TOKAN, ZEKİ
WELİDİ

3600 JOHANSON, L. Aorist and present tense in West Oghuz Turkic. *Journal of Turkish Studies*, 13 (1989) pp.99-105

OĞUZLAR

103 MAYIS 1993

Oğuzlar

5133 ZHIRMUNSKI, V. M. "Traces of the Oguz in the lower course of the Syr-Darya." (in Russian) *Tyurkologicheski Sbornik [Tyurk. Sbor.]* (Leningrad) 1 (1951) 93-102. Attempts to relate data of geographic nomenclature to archeological material.

120 TEMMUZ 1991

20 KASIM 1992

Oğuzlar

4786 CARLSON, C.F. & ORALTAY, Hasan. Kül Tegin: advice for the future? *Central Asian Survey*, 2 ii (1983) pp 121-138

OĞUZLAR

CAFEROĞLU Ahmet, "Anadololu Etnik yapısının Oğuz - Türkmen - Yörük Öglesi", İTED, İst.-1973 c.5, s.75-86

ANADOLU

CAFEROĞLU Ahmet, "Anadololu Etnik yapısının Oğuz - Türkmen - Yörük Öglesi", İTED, İst.-1973 c.5, s.75-86

OĞUZ
TÜRKMEN
YÖRÜK

19 EKİM 1998

3550 KARABAŞ, Seyfi. Structural affinities among the Oguz social structure, oral Turkish folklore and handicrafts. *Ars Turcica: Actes des VI. Internationalen Kongresses für Türkische Kunst, München ... 1979.* Ed. K.Kreiser [u.a.] Munich: Editio Maris, 1987, pp.563-575

OĞUZLAR

103 MAYIS 1993

7-8. yüzyıllarda Oğuzlar. YIGİTBAŞI, Hayrullah. Yüksek Lisans. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994. 84 s., 36 ref. Danışman: Prof.Dr.Hüseyin Salman. Dili:Tr.

27228

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

1067 GÜNDÜZ, Tufan. *Oğuz-Turkomans.* Tr. Yaşar, Murat. *The Turks, I: Early ages.* (Editors: Hasan Celâl Güzel, C.Cem Oğuz, Osman Karatay.). Ankara: (Yeni Türkiye), 2002, pp.463-475.

Oğuzlar

27 MAYIS 1993

2263 BULDUK, Üçler. Role of the Oghuz-Türkmen tradition in the formation of Ottomans. *The great Ottoman-Turkish civilisation. Vol. 1: Politics.* Editor-in-chief Kemal Çiçek. Ankara: Yeni Türkiye, 2000, pp.123-129

Oğuzlar

127 ARALIK 2004

Oğuzlar

XII-XV. yüzyıllar arasında Oğuzlar'ın Döğer boyu. ERSAN, Mehmet. Bil. Uz. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1989. 49s. Danışman: Doç.Dr.Hüseyin Salman.

9138

100 MAYIS 1993

07 MAYIS 1995

150611 OĞUZLAR

غارات قبائل الغز التركية في بلاد المشرق الاسلامي
وموقف القوي الإسلامية منها في القرنين الخامس
والسادس الهجريين / محمد بن سليمان صالح الراجحي .-
ماجستير .- جامعه الامام محمد بن سعود الاسلاميه - العلوم
الاجتماعيه - التاريخ ، ١٤٠٨ هـ .

15 HAZİRAN 1993

X OĞUZLAR
SELÇUKLULAR

ÜREKLİ,

Bayram, "Yazıcı - Oğlu Ali'nin 'Tarih - i Âl - i Selçuk' Adlı Eserinin Oğuzlar ve Büyük Selçuklular Bölümü, Karşılaştırmalı Metin Neşri", Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Abdulhaluk Çay), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 1987.

1 7010

1004 GÖMEÇ, Saadettin. The identity of Oguz Kagan. The Oguz in the history and the epics of Oguz Kagan. *Oriente Moderna: Rivista d'Informazione e di Studi per la Diffusione della Conoscenza della Cultura dell'Oriente soprattutto Musulmano*, 89 i (2009) pp.57-66.

Oguzlar

Oguzlar

MOLLOVA, M.

Opuit foneticheskoy (konsonanticheskoy) klassifikatsii tyurkskikh yazukov i dialektov oguzskoy gruppui. (An experiment of phonetic (consonantal) classification of the Turkic languages and dialects of the Oguz group.)

Voprosii yazuikoznaniya 1968 (3), pp. 82-93

15 TEMMUZ 1985

TAHSİN BANGUOĞLU

OĞUZLAR VE OĞUZELİ ÜZERİNE

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959'dan ayırışım

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ — ANKARA, 1960

Tarihselci Okul ve **FARUK SÜMER**

Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN

"Oğuzlar" 1965 yılında yayınlanmıştı¹. Bu eser, 11. yüzyıldan itibaren kendilerine **Türkmen** de denilen Oğuzlar'ın, Türkiye Türkleri ile İran, Azerbaycan, Irak ve Türkmenistan Türkleri'nin atalarının tarihleri, boy, teşkilât ve destanlarını dile getirmektedir. Eserin önemli yanı, geçmiş siyasî vakıaları bir kaderci çizgi içinde belirleyen **historisizme** dayanmamasındadır. Bu tür bir yaklaşımda, bir yanda geçmiş olaylar, öte yanda da bu olayları tesbit eden, tarihçi bulunmaktadır. Böylece, tarihe bakış açısı içinde yer alan **olaylar** (objet) ile bunları gözleyen tarihçi (sujet) arasında hiç bir yaklaşım mevcut değildir. Bu tür bir yaklaşımda, tarihçinin görevi sadece ve sadece olguları (vakıa) kendiliğinden hiç bir şey katmadan tasvir etmektir. Üstelik kafasında bir de toplumun ezeli ahenk teorisi vardır. Her toplum belirli bir alın yazısı çizgisini tamamlayacaktır. Bu tür tarihe yaklaşım, olayları toplum gerçeği dışında gözleyen bir mistisizmin ürünüdür. Osmanlı geleneğinde rastladığımız **vakanüvist** tipi bunun en güzel örneğidir.

Günümüzde, tarihe bakış açısı önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Modern fizikteki gelişmeler, klasik fiziğin determinist ilkelerinin yıkılması ve atom-altı yapılarda ortaya çıkan yeni ilerlemeler **tarihsici** yaklaşımın terkedilmesine yol açmıştır. Özellikle, sosyal bilimlerde **yapısalcı yaklaşımların** belirmesi, tarihsel olguların öyle soyutlanabileceği tarzındaki bir görüşe iltifat etmemiştir. **Annales** veya **Tarihselci Okul**, yapısalcı yaklaşım çizgisinde tarihî olayları toplum dinamiği içinde değerlendirmeye yöneliyordu. Böylece, olguların arka planındaki sosyolojik, antropolojik, arkeolojik, ekonomik vb. sosyal bilimlerin yaklaşımlarını da davet ediyordu. Eğer Batı'daki feodaliteyi incelemek istiyorsanız, o dönemin feodal düzeni, yaşama tarzı, kullandığı eşyalar, yerleşim birimleri hepsi ayrıntılıyla olayların dokusu içinde ele alınmalı idi. Bu durum, tarihçiyi bir özne olarak, sadece gözlemci kalmaktan uzaklaştırıyor, bizzat nesnelere içine itiyordu. Gerek **Marc Bloch** gerekse **L. Febvre** kültür tarihi ile sosyal tarih geleneğinin birleşmesini istiyorlardı. Zira, tarih, ancak tanımlayıcılıktan açıklayıcılığa geçtiği ölçüde bir bilim olabilirdi. Hatta, **Braudel**'e göre, tarihe yaklaşımda dün, bugün ve yarın bir arada ele alınmadıkça tarih

OĞUZLAR (**TÜRKMENLER**) TARİHLERİ - BOY TEŞKİLATI - DESTANLARI

Prof. Dr. Faruk SÜMER

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

İSTANBUL — 1992

Prof. Dr. Faruk Sümer'in Vakfımız tarafından yayınlanan
"Oğuzlar" adlı kitabı

gerçekleşemezdi. Bugünü anlamamız için bütün tarihi seferber etmemiz gerekirdi. Böylece, **Braudel**, tarihle sosyolojiyi birleştirmek istiyordu.

Herodot, nasıl tarihin babası sayılıyorsa **Sümer** de **Oğuzlar'ın Babası** durumunda idi. Oğuzlar, Türk'ün zaman çizgisi içinde Anadolu'da, Azerbaycan'da, İran, Irak ve Türkmenistan'daki görüntüsü idi. Bir kimse, Oğuzlar'ı masa başında incelemeye kalktığında bütün bu kültür sahalarıyla birlikteliğini (dün-bugün ve yarın boyut-

pp. 104-25, 217-23. Bernard O'Kane, *Timurid Architecture in Khurasan*, Costa Mesa, Calif., 1987, pp. 119-30. Moḥammad-Ḥasan Khan Šani'-al-Dawla (E'temād-al-Salṭana), *Maṭla' al-šams*, 3 vols., Tehran, 1301-3/1883-86, repr. in one vol., Tehran, 2535 = 1355 Š./1976, II, pp. 138-57. *Survey of Persian Art* III, pp. 1124-30, 1203, fig. 424. Percy M. Sykes, "Historical Notes on Khurasan," *JRAS*, 1910, pp. 1/39, 1145-48. Idem, *The Glory of the Shia World: The Tale of a Pilgrimage*, London, 1910, pp. 239, 249-50, 261-62.

(LISA GOLOMBEK)

GOWHAR-ŠĀD MOSQUE RIOT. See Supplement.

GOWJA FARANGI. See TOMATO.

GOWRAK, a Kurdish tribe in northwestern Persia. It is an offshoot of the Mokri tribe (Tābāni, p. 74) and is divided into three branches: (1) The Gowrak-e Mahābād, or Gowrak-e Mokri, who dwell in twenty-four villages near the sources of the Tatavu river, in the *dehestān* of Gowrak, south of Mahābād (Minorsky, p. 188). Their number was estimated at 2,000 families in 1933 (Kayhān, *Joḡrāfiā* II, p. 109) and at 3,100 families in 1342 Š./1963-64 (Komisiun-e melli, I, p. 123). The few who are still nomadic spend the summers in the Kuh-e Sarān, on meadows which belong to the Pirān tribe (Komisiun-e melli, I, p. 123). Because the boundary between the territories of the Gowrak-e Mahābād and the Mangur is ill-defined, there have been constant disputes, and even wars, between the two tribes (Tābāni, p. 75). (2) The Gowrak-e Sardašt, who dwell on the wooded spurs of the Kortak range, in the *dehestān* of Sardašt near the Iraqi border (Komisiun-e Melli, I, p. 123; Minorsky, p. 188). According to Minorsky, they occupy over 100 villages, but this number seems to be highly exaggerated. (3) The Gowrak-e Saqqez, who live northwest of Saqqez. Their number was estimated at 750 families (Komisiun-e melli, I, p. 126). The Gowrak are Sunnite and speak Kurdish (Komisiun-e Melli, I, pp. 123, 126).

Bibliography: Komisiun-e melli-e Yunesco (UNESCO) dar Irān, *Irānšāhr*, 2 vols., Tehran, 1342-43 Š./1963-64. Vladimir Minorsky, "Sāwdj Bulāk," in EI^{IV}, pp. 186-92. Razmārā, *Farhang* IV, pp. 465-66. Ḥabib-Allāh Tābāni, *Barrasi-e awzā'-e tabi'i, eqešādi, wa ensāni-e Kordestān*, Reżā'iya (Urmiya), 1345 Š./1966.

(PIERRE OBERLING)

GOWZ/JOWZ. See WALNUT.

GÖZEHR, Bazarangid ruler in Fārs. See ARDAŠĪR I.

GŌZIHR, the Middle Persian development of an old Iranian compound adjective **gau-čiθra-*, recorded in the Younger Avesta (Yašt 7, passim: Y. 1.11; 16.4; Vd.

21.9), in the form *gaočiθra-*, as an epithet of the moon, "bearing the seed, having the origin of cattle" (or, "the ox"). This is translated in the Pahlavi Zand as *gōspand-tōxmag* or *gōspand-čihrag*, indicating that *gōzihr* had already been specialized as an astronomical and astrological term. As such it became the name of the imaginary Dragon, spanning the sky between the two nodes of the moon. Of these, the ascending node (where the moon's orbit crosses the plane of the ecliptic from south to north) formed its Head (*gōzihr sar*) and the descending node its Tail (*gōzihr dumb*). This Dragon was first conceived by the Chaldeans as having been created before the constellations and the planets, and watching over the universe with its head towards the sunrise and its tail to the sunset. The nodes being within the zodiac, and 180 degrees apart from each other, the Dragon is represented as carrying six zodiacal constellations on its back, the other six hanging from its belly. Since eclipses of sun and moon only occur when both heavenly bodies conjoin within a few degrees of the moon's nodes, their name also acquired this connotation. In the Manichean Middle Persian text M 556, the sun and the moon becoming eclipsed are said to 'don *gōzihr*' (*gwecyhr pymwcyd*). Although the nodes actually retire in the opposite direction to the moon's movement, so as to change places. Head for Tail, in just over 9 1/4 years, the Dragon came later to be connected with the fixed Milky Way, which was regarded as being the "brilliance of the Dragon" (*brēh i gōzihr*). Taken over by Muslim astronomers and astrologers, the word became *jawzihr* in Arabic, variously corrupted (*jawizahr*, *jawzahar*). When unspecified it applied to the moon, but was also used for the nodes of any other named planet, *ra's* (head) the ascending and *ḡanab* (tail) the descending. Those of the moon were also specified by translating the Dragon, as *ra's al-tennin* and *ḡanab al-tennin* respectively.

Bibliography: Abu Rayḡān Biruni, *Ketāb al-taḡhim le-awā'el šenā'at al-tanjim*, facs. ed. of the Ar. text and tr. by R. R. Wright as *The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology*, London, 1934; Pers. version, ed. Jalāl Homā'i, Tehran, 1318 Š./1939, p. 122. A. Bouché-Leclercq, *L'astrologie grecque*, Paris, 1899; repr. Brussels, 1963. B. Geiger, "Indo-Iranica: Kritische Bemerkungen zu E. Abegg. Der Messiasglaube in Indien und Iran," *WZKM* 40, 1933, pp. 108 ff. David N. MacKenzie, "Zoroastrian Astrology in the Bundahišn," *BSOAS* 27, 1964, pp. 511-29.

(D. N. MACKENZIE)

GOZZ, a significant Turkic tribe in western Eurasia in the 5th century.

- i. *Origins.*
- ii. *Tribe.*

i. ORIGINS

Gozz is the rendering by Muslim geographers of the Turkic Oğuz. Oğur, the Bulğaro-Čuvašic form of this term, is noted as the name of a Turkic people in Western

do not intermarry. Four gotras have been identified among them, namely Sohal, Kodian, Choud and Taggar.

They practise parallel- and cross-cousin marriages. With regard to divorce and remarriage, they adhere to the *shariat*. All the sons inherit the father's property equally, while the eldest son succeeds the father. The Ghumiar observe post-delivery pollution. The circumcision ceremony is observed for male children between five to nine years of age. The marriage rituals are performed at the bride's residence in accordance with the Islamic tradition of *nikah*. Regarding funeral practices, the dead are buried.

The Ghumiar still pursue their traditional occupation and are engaged as potters who make various types of earthen vessels in a kiln called *awa*. They also transport various items either on donkeys or on carts (*reda*). Some of them are engaged as unskilled labourers. Their children too assist them. While at Sherpur they have their own community panchayat, at Malerkotla they do not have any such council. As Muslim, they strictly adhere to the tenets of Islam.

Wall-painting and pottery are their important crafts. They exchange water and food with all the Muslim communities. They make use of the facilities of modern medicare, family welfare programmes, drinking water, electricity, media and communication, and have benefited from the educational and banking facilities. Most of them are self-employed.

BIBLIOGRAPHY

- Crooke, W., *The Tribes and Castes of the North-Western India*, Calcutta, Government Printing Press, 1896.
- Ibbetson, D., *Punjab Castes Races, Castes and Tribes of the People of Punjab*, Lahore, Government Press, 1916.
- Rose, H.A., *Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and N.W.F. Province*, Lahore, Government Press, 1919.

DARSHAN SINGH

Ghuzz ✓

Tribe of Egypt, Iran, Sudan, Turkey and USSR

Ghuzz, from generally used by Arabic authors for the name of the Turkish Oghuz people. The origin

of the Oghuz, which for long was obscure because of the diversity of the transcriptions of the names of peoples in the diversity of the transcriptions of the names of peoples in the Chinese, Arabic, Byzantine and other sources.

At the beginning of the 7th century A.D. there was formed, among the eastern Turkish T'ie-lo tribes, a confederation of Nine Clans = Tokuz Oghuz (a form known to the Arabic authors), who revolted against the empire of the western Turks and helped to form the empire of the most important tribe among them, whose name is the earliest attested, namely the Uyghurs.

During the period of the extension of this empire (3rd/9th century) some groups of these peoples spread towards the west, losing their links with the structure of the Nine Clans and acquiring in new countries and in their contact with new peoples, distinctive characteristics: these are the people called by the western writers of that time, with no more reference to the 'Nine', Oghuz (Arabic: Ghuzz; Byzantine: Ouzoi). The different deductions often drawn from the later legend to Oghuz-Khan, or from rash linguistic assimilations are to be rejected.

Muslim East: We shall not deal at length here with the period of the history of the Oghuz/Ghuzz before they came in contact with Islam. It should however be mentioned briefly because, owing to their new habitat and the period during which they moved there, all that we know of them, admittedly very elementary and uncertain, is now based mainly on the Arabic (or Persian) authors. We shall ignore what these authors have said on the eastern Tokuz-Oghuz in order to concern ourselves here only with the western Oghuz/Ghuzz.

The earliest reference to the presence of Oghuz/Ghuzz (without the Tokuz) in Central Asia is found in al-Baladhuri (431), writing of events belonging to the end of the reign of al-Ma'mun, although Ibn al-Athir, writing much later, reports the opinions of authors who consider those Turks who, under the caliphate of al-Mahdi, had supported the movement of al-Muqanna', as already then belonging to the Oghuz. In contrast to this, from the middle of the 3rd/9th century, nearly all the Arab geographers mention them.

Roger Caratini dictionnaire
des nationalités et des minorités
de l'ex-U.R.S.S.

PARIS CEDEX © Larousse, 1992

NÉGUIDALES — Peuple toungouse* en voie d'extinction. Les Néguidales appartiennent au groupe des Toungouses septentrionaux ; il en restait 683 en 1926 et les statisticiens soviétiques les comptent toujours dans leurs recensements. (Voir carte pp. 270-271.)

NÉNETS ou YOURAKS — Peuple samoyède*, vivant dans le District national des Nénets (176 700 km²), le long de la côte septentrionale de la Russie d'Europe, de la mer Blanche à la mer de Kara, entre Arkhangelsk et l'Oural. C'est là le domaine par excellence de la toundra, où les 40 000 Nénets (?) vivent de l'élevage du renne. Les anciennes tribus nomades ont été fixées dans des villages et élèvent en outre des bovins. La pêche s'est aussi développée, ainsi que l'industrie du gaz naturel. Les Russes vivent au centre administratif de Naryan-Mar (17 000 habitants). On estime le nombre de Nénets à environ 25 000 individus, en comptant les énets, Samoyèdes qui vivent à l'Est de l'Iénisseï. (Voir carte pp. 270-271.)

NIMILOAN — Nom indigène du koriak* (voir ce terme.)

NIVKH (= gilyak) — Langue paléosibérienne* de l'Est qui ne se rapproche d'aucune autre langue de ce groupe, sinon, peut-être du youkagir* ; parlée par 4 000 ou 5 000 locuteurs. (Voir carte pp. 270-271.)

Le gilyak est une langue isolée, parlée dans la vallée inférieure du fleuve Amour et dans l'île de Sakhaline (où la langue de communication est le *nanai* ou *golde**). On y distingue deux groupes dialectaux :

— les parlars du Nord-Ouest, dans la basse vallée de l'Amour et le Nord du détroit Tatar (la *Manche de Tatarie*) qui sépare Sakhaline du continent ;

— les parlars du Sud-Est, dans la partie méridionale de l'île.

Entre ces deux zones, des enclaves de *nanai*, de toungouse et de russe dominant, les deux premières servant de langue de civilisation. Les linguistes ont remarqué que la flore et la faune spécifiques de l'île de Sakhaline étaient décrites, en gilyak, par un vocabulaire *ainou** : ils en ont conclu que les Gilyaks n'étaient pas des insulaires autochtones et qu'ils étaient venus du continent voisin.

NIVKHES (= Gilyaks) — Peuple paléosibérien installé sur le cours inférieur de l'Amour et dans l'île de Sakhaline. (Voir carte pp. 270-271.)

Les Gilyaks sont un peuple apparenté à ceux de l'Alaska, qui fut un territoire russe jusqu'en 1867, date à laquelle la Russie l'a vendu aux États-Unis ; ils vivent dans deux Districts nationaux et sont, comme tous les « petits peuples du Nord », submergés par les émigrants russes. Leur économie traditionnelle était la pêche au saumon et la chasse au phoque ; l'agriculture (la culture de la pomme de terre) est apparue chez eux au milieu du XIXe siècle. La division du travail par sexe était caractéristique de la société gilyak : les hommes étaient chasseurs ou pêcheurs, fabriquaient leurs propres outils, leurs traîneaux et leurs embarcations ; les femmes s'occupaient des travaux domestiques et des chiens, principale richesse.

Les villages gilyaks étaient implantés à l'embouchure des petites rivières de la région et leur société était constituée de clans exogamiques. Leur religion était chamaniste (culte du feu, des morts, etc.). Depuis la révolution soviétique, leur acti-

tivité a été collectivisée et les Gilyaks se sont fondus dans la masse russe qui les a colonisés.

NOGAY — Langue turque (famille altaïque*), parlée au Nord-Est du Caucase, au Sud de la RSSA des Kalmouks (« steppe des Nogays ») et dans la RSSA du Daguestan. (Voir carte p. 268.)

La langue nogay appartient au groupe des langues turques* non classées ou inclassables, car les peuples qui la parlent ont connu tant d'influences, tant d'émigrations qu'il devient difficile de les apparenter linguistiquement ; c'est encore du kazakh* que le nogay se rapproche le plus. D'après les statistiques officielles actuelles (qui ne sont pas très différentes de celles de 1969 !), il y aurait 60 000 locuteurs dont la plus grande partie (48 000 ?) est installée à l'Ouest de la Volga, au Sud de la Kalmoukie ; les autres se rencontrent dans le Haut-Kouban, près des Karatchaïs*, et dans les montagnes du Daguestan, plus ou moins mêlés à des Koumyks*.

NOGAYS — Peuple turc d'origine obscure, installé au Nord-Est du Caucase, entre le Terek et la Kouma. (Voir carte p. 268.)

Alors que la plupart des tribus turques sont bien individualisées dès le VIIe siècle de notre ère, les Nogays n'apparaissent que très tardivement (au XVe siècle, bien après les invasions mongoles* qui débutent vers 1230). Le mot lui-même (*Nogay*) a une curieuse consonance ; il ressemble au mongol *nokhay* ou *nokhoy* qui signifie « chien », mais qui est aussi le nom d'un arrière-arrière-petit-fils de Gengis-Khân. Au début du XVe siècle, les Russes s'en servent pour désigner un peuple turquisé, les *Manghits*. À ce moment, le royaume mongol, connu sous le nom de *Horde d'Or* (voir l'article sur les Mongols), est

en train de se désagréger (c'est un empire qui va de la Volga au Danube et qui recouvre les principautés russes méridionales (voir la chronologie de la Russie en fin de volume) et les clans qui constituent la Horde d'Or deviennent, peu à peu, indépendants les uns des autres. Les Russes appellent tous ces peuples des « Tatars » (de Crimée, de Kazan, etc.) ; l'un d'entre eux, qui nomadise autour d'As-trakhan, échappe à cette appellation : les Russes le nomment peuple des *Nogays*. Refoulés par les Kalmouks*, les Nogays finirent par s'installer entre le Terek et la Kouma (au XVIIe siècle), là où nous les rencontrons aujourd'hui.

Actuellement, comme on l'a dit précédemment, il y a quelque 60 000 Nogays, au Nord-Est du Caucase. Ils sont répartis en trois clans : les *Djembulags*, les *Yediskuls* et les *Edisans* ; ils sont musulmans sunnites de rite hanafite. Il ne faut pas les confondre avec d'autres peuples, appelés aussi Nogays, qui ne parlent pas le nogay : les « Nogays » de la Dobroudja (40 000 ou 50 000 ; musulmans sunnites) et les Tatars des plaines septentrionales de la Crimée que les Tatars du Sud de cette presque île appellent « Nogays de Crimée ».

OGHOZ (oguz) — Groupe du Sud-Ouest des langues turques (famille des langues altaïques*), dont les principales sont le turc* de Turquie, l'azéri* de l'Azerbaïdjan soviétique et iranien et le turkmène* du Turkménistan. (Voir carte p. 268.)

Les langues oghouz sont importantes dans l'histoire de la linguistique turque, car elles ont été transportées par les Turcs conquérants : les Seldjoukides et les Ottomans sont des Oghouz. À l'époque actuelle, elles sont parlées par des peuples qui sont tous musulmans, à l'exception des Gagaouzes* de la RSS de la Moldavie (chrétiens orthodoxes). En voici la distribution (nous suivons la classification de Meillet et Cohen, *op. cit.*).

Or. 9517: eski Oğuz şivesinde *Kuran-i Kerim tercümesi* (bk. G. Meredith-Owens, *Oriens*, X, 1957, p. 258 vd. (bunu «eski Osmanlı» zannetmiş), kâğıt ve yazısına bakılırsa bu nüsha 14. asrın malıdır. Diğer bu gibi eserler oğuzca Kuran tercümesinin h. 990, Safer/m. 1582 Şubat ayında Hafız Yar Muhammed al-Xuttelâni tarafından yazılan nüshası Türk-İslam Müzesinde N. 74de mahfuzdur. Şarkî Buharada Xuttelân, şimdiki Külâb, mıntakasında hala Cildikül civarında eski Oğuz Türkmenlerinin bakiyesi yaşamaktadır. Oğuzca Kurânı, Özbek hanları zamanında buralar-

Britanya
Müzesi
(Ar.)

Oğuzlar

da yazmış olan Hafız Yar Muhammad de onlardan olabilir. Her halde Britanya Müzesi ile İstanbul İslam - Türk Eserleri Müzesindeki iki türkçe Kuran tercümesi, Kurânın bize malum oğuzca tercümelerinin bizce malum en eski nüshaları olarak kabul edilmek icabeder. Bu nüshayı biz 1 numaralı Oğuz Kurânı olmak üzere «O 1» remziyle, Türk İslam Müzesi nüshasını ise «O2» remziyle belirtiyoruz. Aynı Türk-İslam Müzesinde 73 numarada İlhanlı Abu Sa'îd zamanında 734 te Şirazda yazılmış bir doğutürkçe (Uygurca, Kaşgarca) Kuran tercümesi vardır, ki Abdülkadir İnan onu «B» remzi ile işaretlemiştir¹). Bir de 1914 te tarafımdan Karşi şehrinde bulunmuş ve bugün Leningrad Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinde mahfuz eski türkçe Tefsir vardır ki, Abdülkadir'de «A» ile işaretlenmiştir. İşte en eski Türkçe Kuran-i Kerim tercümeleri şimdilik bu yazmalardan ibaret kalıyor. Karşılaştırmakla kati olarak sabit olmaktadır ki, «A» nüshası «B» nin daha muahhar zamanda yazılan bir eksik nüshasından ibarettir. «B» nüshası İlhanlılar devrinde Şarkî İranı idare eden ve onlardan ilk olarak müslümanlığı kabul eden Uygur ve Uyratların ülkesinde, her halde onlar için yazılmıştır. Bu nüsha Samaniler zamanında bir heyet tarafından Taberî Tefsiri esasında vücuda getirilen farsça satır arası Kuran tercümesine tevafuk etmekte ve ona dayanmaktadır. Her halde türkçe tercüme de o farsça ile aynı zamanda, belki aynı Komisyonun Türk azaları tarafından yazılmış olabilir. Çünkü Samaniler devrinde dili türkçe olduğunu bildiğimiz İsbicab ve Mebus şehirlerine nisbet edilen iki âlim de Komisyon azası sıfatıyla zikredilmiştir. Hekimoğlu Alipaşa N. 951 de mahfuz h. 764/m, 1363 tarihli ve Abdülkadir İnan'da «C» ile işaret edilen ortaçağ doğutürkçesi Kuran tercümesi de «B» nin Sirderya ve Horezm tarafları şivelerine uydurulmuş bir şekli olarak kabul edilmelidir. Bu tercümelerin yekdiğerine mümünasebetini tayin tecrübesi olarak Süret al-Qışaş'tan bir parçanın Doğu - ve Batı Türk versiyonlarını arapça, farsça asılları ile bir arada veriyorum.

A — arapça aslı

قال ربي أي قتلت نفا

¹) Abdülkadir İnan. «Eski türkçe üç Kur'an tercümesi», Türk Dili, 1952. nr. 6, s. 12 Taberî esasında Samanî Mansûr İbn Nüh zamanında (m. 961—977) yapılan tercüme ve onun h. 606/m 209 de yazılan Tahran Saltanat kütüphanesi nüshası hakkında bk. Mücteba Minovi, «Yagma», Tahran, 1950, c. II, N. 4, s. 129—137 ve Muhammed Taqi Bahar, Sabak Şinaso. II, s. 15—16.

175139

HISTORY OF ISLAM

(Classical Period 1206—1900 C.E.)

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

28 TEM 2008

131

Oudh

1722-1826 C.E.

Volume II

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Dem. No:	175139
Tas. No:	2879 HAS. H

PROF. MASUDUL HASAN

Islamic Publications (Pvt.) Ltd.

13-E, Shah Alam Market, Lahore - Pakistan

1988

Saadat Khan

Saadat Khan was the progenitor of the dynasty of Nawab-Wazir, who ruled over Oudh from 1722 to 1856 C.E. He belonged to the Persian family of Khurasan, who migrated from Khurasan to India during the later part of the seventeenth century. Saadat Khan was a man of great parts and steadily rose to importance in the Mughal court. He sided with the Turani party at the Mughal court in the overthrow of the Syed brothers who had come to power with the accession of the Mughal emperor Farrukh Siyar. After the overthrow of the Syed brothers in 1719 C.E. he was made the Governor of Agra in 1720 C.E. and then of Oudh in 1722 C.E. His original name was Muhammad Amin Khan, but he was awarded the title of Saadat Khan by the Mughal emperor by which name he is known to history. Later he received the title of "Burhan-ul-Mulk" as well. Under his viceroyalty, Oudh became more or less independent, and the rule of Oudh became hereditary in his descendants. He was a benevolent and popular ruler with a keen sense of justice, and under his enlightened rule, Oudh enjoyed a spell of prosperity. At the time of the invasion of Nadir Shah, he commanded a contingent of the Mughal army at the battle of Karnal. He died at Delhi in 1739 C.E. a day previous to the massacre of Delhi by Nadir Shah.

Safdar Jung

Saadat Khan's only child was a daughter who was married to his nephew Abul Mansur, known to history as Safdar Jung. Safdar Jung succeeded Saadat Khan in the viceroyalty of Oudh. He com-

References :

1. *Cambridge History of India.*
2. *The History of India as told by its own historians* : Elliot and Dowson.
3. *Oxford History of India* : V. Smith.
4. *History of India* : J. Marshman.
5. *History of the Muslims in the Indo-Pakistan sub-continent* : Abdur Rashid.
6. *Muslim Rule in India and Pakistan* : S. M. Ikram.
7. *Ibid.*

525-31

Görüş 2004

ki yerleşik bir devletin hizmetine girmesi ve orada yerleşmesi, salgın hastalık veya kıtlıktan kaynaklanan kitlesel ölümler, akınlarda veya paralı asker olarak gidilen yerlerde verilen can kaybı ve savunma savaşlarında uğranılan kayıplar bir araya geldiğinde, koca koca boyların bir süre sonra yok olma aşamasına geldiği görülmüştür. Artık ümidini kaybetmiş ve sönmeye başlamış etnosların kalıntısını da başka toplulukların temelinde veya harcında görmekteyiz.

Bu bakımdan, Türk topluluklarının Doğu Avrupa'da sürekli yok oluşlarını yerli halklar arasında erimeye bağlamak hem kolaya kaçmak, hem de açıklaması zor bir yola girmek olur. Kıpçakların 'kâmilen' eriyip gittiğini düşünenler, sonraki Tatar ve Nogaylar bir tarafa, en azından bugün Doğu Avrupa'da bulunan Urum, Rumey, Ermeni ve Karaim gibi Türkçe konuşan toplulukların varlığını açıklamaları gerekir. Ki, yok oldukları konusu da açık değildir. 19. yy'da bugünkü Bulgaristan'ın yarısından fazlasının, Dobruca bölgesinin tamamına yakınının Türk nüfustan oluşmasını çok alışılmış ve bıktırılmış "Anadolu'dan Balkanlara Yörük göçlerine" bağlamanın demografik bir açıklaması olamaz.

UZ ~ ĞUZ ~ OĞUZ KAVİM ADININ ETİMOLOJİSİ

Fuzuli Bayat*

Oğuzlar, Bizans kaynaklarında *Uz*, Arap ve Fars tarih kitaplarında *Guz* veya *Ğuz*, Göktürk Yazıtları'nda *Oğuz* (*Tokuz Oğuz*), Rus ve Hazar salnamesinde *Torki*, *Tork*, *Torçin* adları ile bilinmektedir. Bu etnonimin *boğa* (*öküz*) adı ile alakalı olduğu daha açık görülmektedir. Ancak, *öküz* kelimesinin boğaya oranla daha eski olduğunu söylemek gerekir. *Öküz*, bugünkü anlamda olduğu gibi koşuk hayvanı değildi. Ayrıca bayraklarına ak ve kara koç resimleri çizip, kendilerine Akkoyunlar, Karakoyunlar diyen eski Hunlar -Ortaçağ'ın Oğuzları- hiç şüphesiz, dişi, boynuzsuz hayvanla, erkek, boynuzlu hayvanı karıştırmazlardı. Sadece, eski Türkçe'nin *kony* olan ve Uygur döneminde *y* sesi ile konuşulan ağızlarda *koy*, *n* sesi ile konuşulan ağızlarda ise *kon* şeklinde mevcut olan bu kelime, hem koç hem de koyun anlamlarında kullanılırdı.

Oğuz etnonimini *okla* bağlantılı sayanların sayısı bir hayli çoktur (M. Marguart, J. Nemeth vb.). İlk kez P. Pelliot bu etnonimin *oq-uz* "okun, yayın sahibi" şeklinde izahına karşı çıkmış, ancak yeterli etimolojik izah verememiştir (Pelliot 1920: 139). Bununla birlikte *oğ/uoq* kökünün değişik anlam içerdiğini ve Oğuz/Oğur etnonimlerinin bu kökten türediğini öne sürenler de vardır. Türkçe'de akrabalık terimi olan *oğ/oq* isim köküyle birlikte *oğul*, *oğlak*, *oğuş* gibi diğer kelimeler de *oğ/uoq* kökünden oluşmuştur (Golden 2002: 78, 169). *Oq/uoq* kökünün "temel, asıl" anlamları da vardır. Oğuz ~ öküz paralellüğinden G. Ksenofontov, A. Bernştam, S. Tolstov, vb. bilginler de bahsetmişlerdir (Ksenofontov 1929a; Ksenofontov 1929b; Bernştam 1935a; Bernştam 1935b; Tolstov 1935; Tolstov 1990). Mevcut literatüre istinaden Oğuz adının etimolojik açıklamalarını aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:

1. Oğuz, öküz sözünden gelmez. Bu halk etimolojisine daha yakın olup halk arasında Oğuz'un boynuzlu tasavvur edilmesiyle de benzeş-

* Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, öğretim üyesi.

rine, bazı toprakları ilhak edip kalanını Saruhan beylerine bırakma siyasetini izlediler. Bundan sonraki hedef, uzun vadede, bağımsız bir ülke olarak Hızırşah'a bırakılan toprağın, tedricen doğrudan Osmanlı denetimine alınması olacaktı. Ancak, Timur'un istilası bu dönemde ortaya çıktı ve Saruhan beyleri bir süreliğine Manisa üzerinde egemenliklerini yeniden kurmayı başardılar. Çelebi Mehmed döneminde Manisa'nın Osmanlı hâkimiyetine alınmasına karşın, bu mücadele II. Murad'ın hükümranlığına değin sürdü. II. Murad döneminde, Saruhan'ın bazı ileri gelenleri Rumeli'ye sürüldüler ve böylelikle hâkimiyet süreci tamamlanmış oldu.²¹

Sonuç olarak, en eski Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı Beyliği, Saruhan Beyliği de dahil olmak üzere Anadolu beyliklerine karşı yürüttüğü siyaset için meşru gerekçeler hazırlamak konusunda son derece duyarlıydı. Gel gelelim, bu kaynakların çoğunun 15. yüzyılda, o dönemin siyasal koşulları bağlamında yazıldığı unutulmamalıdır. Olayların bu şekilde sonradan değerlendirilmesi, daha basit bir yorumlamayla sonuçlandı. Daha sonraki tarihçiler, bu düşünceleri kendi dönemlerine ait daha iyi işlenmiş İslami kavramlarla aktardılar. Dahası, Osmanlıların Rumeli'de uyguladıkları fetih yöntemlerinin az çok aynısını Türkmen beyliklerine de uyguladıkları söylenebilir.

40

Editör. Elizabeth A. Zachariadou

Osmanlı Beyliği 1300-1389

İstanbul-1991, s. 41-61.

DN: 55088

"OĞUZ EFSANESİ" VE OSMANLI DEVLETİ'NİN KÖKENLERİ: BİR İNCELEME

ALDO GALLOTTA

Osmanlı Devleti'nin kökeniyle ilgili Türk kaynaklarının hem gerçeğe yakın hem de gerçekdışı, düşsel bilgilerden oluşan bir bütün meydana getirdiği bilinmektedir. Bir ara da Sadeddin ve diğerleri gibi saray tarihçileri tarafından doğrulanan bu bilgiler geleneksel bir hikâye halinde birbirine karışmış ve bir anlamda resmi tarih kimliği kazanmıştır.

Bu hikâyede hanedanın kökeni "Oğuzlardan" başlayarak ele alınır. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin, 11. yüzyılın sonlarında, Selçuklular döneminde, önceleri Hazar Denizi yörelerindeki bozkırlarda yaşayan ve Oğuz soyundan gelen büyük Türk boylarının Anadolu'ya göçünün uzak bir sonucu olduğu tarihi bir gerçektir. Bununla birlikte, Osman döneminde, ya da iki yüzyıl sonra, "Oğuz" deyimini artık geçmişte kalan etnik bir tanımlamadan ibarettir. O halde, Oğuzlara başvurmak, kökleri geçmişe uzanan ulusal bir düşünceyi onaylamak anlamına gelir, ama bu düşünce tarihten çok söyleneceye dayanırdı, başka bir deyişle, bir efsaneydi. "Oğuz efsanesi" tarihsel bir önem taşır, çünkü Osmanlılara göre soyluluklarının ve siyasal üstünlüklerinin temeli bu kaynağa dayanır. Öte yandan, bu efsane yüzyıllar boyunca saltanat süren hanedanda bir Türk bilincinin sürekliliğinin belirtisidir.

Osmanlı Devleti'nin kökenini araştıranlar tarafından (bunlar arasında en başta M. Fuat Köprülü ve P. Wittek gelir) enine boyuna tartışılmış olan konu, son yıllarda değişik köken ve formasyonlardan gelen araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir. Bu kişiler arasından B. Flemming gibileri, 15. yüzyıldaki tüm Türkmen devletlerine özgü niteliği gözlemleyerek "Oğuz temasının" siyasal sonuçlarını incelemek için bir süre duraklar-

21 *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, haz. H. İnalçık, Ankara, 1954.

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDA TARİHİ, DİNİ, BEŞERİ VE TABİATÜSTÜ UNSURLAR

Metin ÖZARSLAN*

Türkçe'de destan kelimesinin macerası geniş bir yer tutar. Bu kavramın bizde tarihi seyir içinde çok çeşitli anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir¹. Epik mânâda destan kavramına bir göz atıldığında karşımıza muhtelif tarifler çıkar: Destan, bütün bir milletin maneviyatından, ruhundan, tarihî ve bedîî varlığından kendi kendine doğmuş ma'şerî verimler²; milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleri³; bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsânelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsulleri⁴; tarihten önce veya tarihin başlangıcı sırasında bir milletin geçirdiği maceraları, yetiştirdiği kahramanları; tabiat, kâinat ve cemiyet hadiseleri hakkında düşündüklerini ve bunlar karşısında aldığı vaziyetleri anlatan din ve kahramanlık efsâne ve hikâyeleri⁵ şeklinde tarif edildiği görülmüştür.

Batı'da epik/destan tarifine bir göz atmak gerekirse, kaynaklarda epos, epic, legend ve heroic poetry (kahramanlık şiiri) gibi isimlerle anılan sözlü destanlar mutatan ve şekilci bir üslupla söylenmiş ve yazılmış, olağanüstü insanların kahramanlıklarını anlatan tahkiyeye dayalı şiirlerdir⁶. Bu destanlar geleneksel olup yazarlar tarafından yazılmış edebî destanlardan farklı olarak nesilden nesile sözlü anlatma yoluyla aktarılırlar⁷.

Sözlü destanlar, eski dünyanın (Asya, Afrika ve Avrupa) muhtelif

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör.

¹ Şükrü Elçin, "Türk Dilinde Destan Mefhumu", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 1977, s. 90-99; Pertev Nâilli Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1983, s. 71-86.

² M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1981, s. 41.

³ N. Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, İstanbul, 1976, s. 1.

⁴ Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Ankara, 1981, s. 72.

⁵ Faruk Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1981, s. 3.

⁶ Türk kahramanlık destanlarının teknik özellikleri için bk.: Dursun Yıldırım, *Manas Destanı ve Köketay Hanın Ertegüsü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1980, s. 1-15.

⁷ Felix J. Oinas, "Folk Epic", *Folklor and Folklife*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1972, s. 99 vd.

bölgelerinde, beste ve temsil gibi özel tekniklerle donatılmış profesyonel veya yarı profesyonel ustalar tarafından yaratılmıştır⁸. İlahlar, kahramanlar, savaş ve çöküşlerden bahseden tahkiyeler üzerine yazılan bu destanlarda; dinî unsurların da kendini gösterdiği, örf ve âdetlerine bağlı bir toplumun dünya görüşü anlatılır⁹. Kahramanlık şiirine has makam ve uzunluğu dolayısıyla dikkat çekerek günümüze kadar gelen manzum hikâye tarzını belirtmek için de destan veya kahramanlık şiiri terimleri aynı anlamlarda kullanılmıştır¹⁰.

Teşekkülünde çekirdek, oluş ve tesbit olmak üzere üç safha ve üç şart bulunan destanın oluşabilmesi için önce en eski bir devirde bir milletin başından, bütün kavmi derinden sarsan, unutulmayan ve dile getirilen büyük bir hadisenin veya maceranın geçmesi lazımdır. Bu destanın çekirdek safhasıdır. Sonra millî hayatın uzun zaman yine büyük maceralar içinde geçmesi ve ilk çekirdeği devamlı olarak beslemesiyle destanın oluş safhası tezahür eder. Bu safhada büyüyen çekirdek tamamlanmış bir destan hâlinde sözlü olarak terennüm edilir. Millî hayat bu destanî havayı yaşarken sözlü malzemenin yazıya geçirilmesiyle tesbit safhası da tamamlanmış olur¹¹.

Her milletin edebiyatı çeşitli merhalelerden geçer, yüzyıllar boyunca değişik kültür gelişmelerini yansıtır. Her toplumun kendine has kadim millî destanları olduğu bilinmektedir. Söz gelimi Finler'in Kalevela, İranlılar'ın Şehnâme, Almanlar'ın Nibelungen, İngilizler'in Beowulf gibi...

Çok yakın zamanlarda teşekkül eden bu destanlara karşılık Türk milletinin de uzun, harikulade renkli ve hareketli hayatının çok eski zamanlarında millî destanları teşekkül etmiştir. Özellikle atlı kültür medeniyeti içinde fütühatçı bir millet olarak Orta Asya'dan; mukaddes Ötügen'den, Pazırık Yaylası'ndan "takı tengiz takı müren, gün tuğ bolsun kök kurikan" anlayışıyla sıcak denizlere, Anadolu'ya, Balkanlara ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan bir tarihî macerada sözlü gelenek içinde taşınan edebî mahsuller içinde destanlar da mühim bir yer işgal ederler. Türk milletinin bu tarihî süreçteki macerasına paralel olarak Türk sözlü

⁸ Walter Robert Feldman, *The Uzbek Oral Epic: Documentation of Late Nineteenth and Early Twentieth Century Bards*, Columbia University, Unpublished Doctoral Dissertation, New York City, 1981, s. 1.

⁹ Otto F. Best, *Handbuch Literarischer Fachbegriffe Definitionen und Beispiele*; Taschenbuch Verlag, Gmb. H. Frankfurt am Main, 9-b. 1982, s. 142'den Terc. Yakup Karasoy, "Destan Kavramı", *Millî Folklor*, 10, 1991, s. 37.

¹⁰ *Encyclopedia Britannica*, C. 8, s. 636-637.

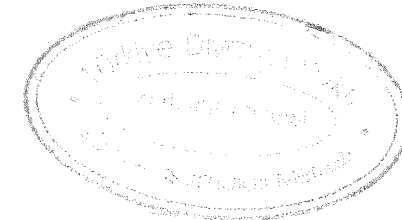
¹¹ Muharrem Ergin, "Önsöz", *Oğuz Kağan Destanı*, MEB, Yay., İstanbul, 1970, s. 1.

Haz. Metin ÖZARSLAN⁹ NİSAN 1999

Özkuş COBANOGU

Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı: Folkloristik

Ankara, 1998, s. 424-438 DN: 61308

ocunak

« Ş Ü L İ 'ler »

İslâm ile karşılaşan ilk Türkler
«Şül» (Çöl? Çor?) boylarından, Selçuklulara kadar, Hazar Denizi
kıyılarındaki Oğuzlara dâir

Emel ESİN

Türklerin Hazar denizi kıyılarına ne zaman geldiği bilinmemektedir. Bazı araştırmacıların¹ sandığına göre, Hazar kıyıları Türklerin ilk vatanlarından biri idi. Yayık² (Ural) ırmağının adının Ptolemaios'un (M. 90-168 sıraları) coğrafyasında, türkçeye yakın bir şekilde, «Daix» olarak verilmesi, bu araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Söz konusu araştırmacılar şu suâli sormaktadır. Bodrumlu Herodotos'un (M.Ö. 484-420 sıraları) köse olarak, yanî mongoloid vechede anlattığı «Argyppaoi»³ kavmi, acaba Türk olup, Yayık kıyılarında mı yaşıyordu? (bkz. harîta A).

Diğer araştırmacılar⁴ ise, Türklerin Doğu İç Asyadan, muhtemelen Milâddan önceki I. yüzyılda Çinlilerin «Hsiung-nu» dediği Doğu Asyalı Hunların Batıya ilerlediği devirdeki göç hareketlerinin, başka boyları da Batıya itmesinin bir netîcesi olarak, M. II.-IV. yüzyıllar arası, Hazar denizi kıyılarına geldiklerini tahmîn etmektedir. Hazarlar'ın Batıya göçü hak-

1 *Kültür târihi*, 16; 26; not I/56 ve I/86'da verilen kaynaklar. *Giriş*, 41; Margulan ve diğerleri; Philipps ve Haussig, not 37-9.

2 Yayık: *Kültür târihi*, not I/86; III/8, 55; VI/83. Ptolemaios, *Geographie*, 6, 9-21, I, Ronca tercemesi (Roma, 1971) 14/2, 4, 5 (Daix).

3 Herodotos, IV, 23.

4 *Kültür târihi*, 56-58, not I/87-88-89 (Klyastornıy, 60, 170, 175-77; Gumilev, 91 ile Geybullaev'e ve Pigulevskaya 38'e atf).

İslâm tefhîmâtü: enstitüsü dersleri, 7/3-4 (1979)

5.31-88, İstanbul

X. YÜZYILDA OĞUZLAR

FARUK SÜMER

X. Yüzyılda yazılmış *İslâm* coğrafya eserlerine göre, bu yüzyılda *Türk* dünyası başlıca şu *el ** (kavim)ler tarafından temsil ediliyordu: 1— *Oğuzlar* (bu eserlerde *el- Ğuzz*). 2— *Karluklar* (bunlarda ekseriyetle *Harluş*) 3— *Uygurlar* (bu eserlerin hepsinde *Toşuz-Ğuzz*). 4— *Kırgızlar*. 5— *Kimeler*. Bunlardan *Karluklar*, *İsficab* (*İsbicab— Sayram*) dan *Fergana*'nın doğu uç bölgesine ve *Fergana*'dan 20 günlük arazi dahilinde, yani başlıca *Taraz* (*Talas*) bölgesi ile, *Fergana*'nın doğusundaki yörelerde ve *Isık Göl*'ün güney, batı ve kuzeyine düşen topraklarda, kısaca *Isık Göl*, *Fergana* ve *İsficab* arasındaki geniş ülkede yaşıyorlardı¹. Eskiden beri üç boya ayrılmıřlardı². Bunlardan birisi *Çigil* boyu idi. *Hudud ul-âlem*'e göre (yazılışı 982), *Çigiller* *Isık Göl*'ün kuzey batısında yaşamakta idiler³. XI. yüzyılda ise onlar elin yayılmış olduğu geniş bölgenin birçok yerlerinde kümeler halinde bulunuyorlardı. *Kâşgarlı Mahmud*⁴, onların üç bölük halinde olup, bir bölüğünün *Taraz* (*Talas*) şehri yakınlarında bulunan bir kasabada, bir bölüğünün *Kuyas*'da (*Barsgan* ötesinde), üçüncüsünün de *Kâşgar* yöresindeki bir takım köylerde yaşadığını bildiriyor. *Çigiller*'in aynı yüzyılın ikinci yarısında *Mâvera ün nehr*'de de yaşadıklarını görüyoruz⁵. *Çigiller* XI. yüzyılda o kadar önemli bir teşekkül haline gelmişlerdi ki, bu yüzden onlara bir *Türk* eli gözüyle bakılmıştır. *Kâşgarlı* onların

* *İl*, umumiyetle memleket, vilâyet anlamında kullanıldığı için, kavim anlamında olarak bu imlâ ve telâffuz şekli tercih edilmiştir.

¹ *İstahr î*, *Kitab ul-memâlik*, neşreden M. J. De Goeje, (BGA), Leyden, 1927, sahife 290; Bu eserden naklen *İbn Havkal*, *Kitabu sîret il-arz*, nşr. J. H. Kramers, Leyden 1938, II, s. 467; *Hudud ul-âlem*, Tahran, 1352, tercüme, Minorsky, *The Regions of the world*, (GMNS), London, 1937, s. 97-98, izahlar kısmı, s. 286-297.

² E. Chavannes, *Documents sur les Tou -kiue Occidentaux*, Paris, 1941, s. 77, 78 ve not; H. N. Orkun, *Eski Türk yazıtları*, (T. D. K.), İstanbul, 1936, I, s. 166-174 (*Şine Usu* yazıtında). VIII. yüzyılın ortaları veya ikinci yarısına ait olduğu sanılan ve çokça *Türk* el ve boylarından bahseden tibetçe tarihî bir vesikada da böyledir: "*A l'Ouest il y a les trois tribu Gar-log avec huit mille soldats*" (*Jacques Bacot*, *Reconnaissance en haute Asie septentrionale par cinq envoyés Ouïgours au VIIIe siècle*, *Journal Asiatique*, 1956, CCXLIV, cüz 2, s. 147). Bu önemli vesikamın mahiyeti hakkında aynı makale ve oradaki *Pelliot*'nun eksik ve yarım kalmış notlarına (s. 138-153) ve G. Glauson'un bu husustaki çalışmasına ait yazısına bk: *A propos du manuscrit Pelliot tibétain 1283*, *Journal Asiatique* 1957, CCXLV, cüz 1, s. 12-24. Fakat, Glauson'un bu yazısına rağmen bu vesika üzerinde daha birçok çalışmaların yapılması gerektiği açık olarak kendisini gösteriyor.

³ *Hudud ul-âlem*, s. 52, Minorsky, tercüme s. 98-99, izahlar s. 297-300.

⁴ *Divan u lügat it-Türk*, nşr. Kilisli Rifat, İstanbul, 1333, I, s. 329-330, tercüme *Besim Atalay*, (T. D. K.), İstanbul 1939, I, s. 393-394.

⁵ *İbn ul-Esîr*, Mısır, 1301, X, s. 70; *Nizam ül-Mülk*, *Siyâsetnâme*, nşr. Halhalî, Tahran, 1310 şemsi, s. 91.

سازمان

خوانندگان ارجمند بوده است و از این رو سازمان مجله بررسیهای تاریخی بهمه جهت سیاستگذار این جمع از دوستداران فرهنگ و تمدن و تاریخ ایران میباشد.

ولی در خلال این زمان گلایه هائی نیز در مورد تقدم و تاخر چاپ مقالات از برخی نویسندگان حساس مابدفتر مجله رسیده است که اگرچه تصور و انتظار میرود که آن گلایه ها جنبه جدی ندارد مهرباناً ما را ناگزیر میسازد یادآور شویم در ترتیب تقدم و تاخر مقالات جز رعایت وضع مجله از نظر تناسب موضوعها، رنگ آمیزی صفحات، نحوه ارائه مجله و تصاویر و بالاخره مشکلات چاپخانه و مسائل فنی، علت دیگری وجود ندارد زیرا مقالاتی که در مجله بچاپ میرسد قدر متیقن، موافق مرام و روش مجله میباشد و بالنتیجه از نظر مجله، تفاوتی میان آنها نیست.

با توجه به آنچه گفته شد. مجله بررسیهای تاریخی مقالات و نوشته های تحقیقی و مستدل تاریخی مربوط بایران را که مستند بر مدارک و ارائه مآخذ در پای صفحات باشد با امتنان و سپاسگزاری از همکاری نویسندگان و محققان ارجمند می پذیرد.

مسئولیت مندرجات و مطالب مقالات وارده با نویسندگان مقالات است و از اینرو مجله بررسی های تاریخی در قبال عقاید نویسندگان مسؤلیتی نخواهد داشت.

مقالات باید حتماً ماشین شده و روی یک صفحه نوشته شده باشد.

مقالاتیکه بدفتر مجله میرسد مسترد نمیشود.

مجله در چاپ و یا رد مقالاتی که بدفتر مجله میرسد آزاد است.

بررسی های تاریخی

ترکان غز و مهاجرت ایشان بایران

نیست يك پی زخراسان که نشد زیر و زبر
در خراسان نه خطیب است کنون نه منبر
(انوری ابیوردی)

خبرت هست کز این زیر و زبر شوم غزان
خطبه بکنند به مر خطه بنام عزاز آتک

مقدمه یی:

در باره ترکان آسیای مرکزی
مردمی که اکنون بنام ترك
خوانده میشوند پیش از قرن ششم
میلادی به اسم های مختلف سیاسی
و قبیله یی شناخته میشدند. در
نیمه اول قرن ششم میلادی
گروهی از اقوام ترك آلتائی از
مساکن خود مهاجرت کرده
به اتفاق بعضی از قبایل همسایه
خویش امپراطوری عظیمی
تشکیل دادند که قلمرو آن بین
سرزمین مغولستان و دریای
سیاه بود.

نوشته

محمد جواد مشکور

(دکتر در تاریخ)

تورك روایتلرینه «بوزقور»

باشقورستانلی عبدالقادر (ف. سلیمان)

تورکیات انستیتوسی آستانتلردن

اسکی رومالیلرده و عمر بلرده قوردک افسانوی بروجی اولماسنه [۱] رغماً، اونک، تورك ملی کولتی اولدیغی معلومدر. قوردک «هیونق - نو، توکیو، اوغوز، اوغور» داستانلردن باشلایارق، تا موغول عتمنه و افسانه لرینه قادار نه بویوک تأثیرلر اجرا ایتدیگی، استاد کوپرلی زاده فؤاد بك طرفندن تدقیق و تحلیل ایدیلشدر [تورك ادبیاتی تاریخی]، برنجی کتاب، ۶۲ و متعاقب صحیفه لر، «تورکیا تاریخی» برنجی کتاب، ص ۵۲ - ۶۱. استاد بوتبعاتنده یالکیز تاریخی و شقه لره استناد ایتش، تدقیقاتی یالکیز ادبیات تاریخی نقطه سندن یامشدر؛ «الیوم اسلام اولان تورکلرک خلق ادبیاتنده بیله اسکی بر ملی داستانک مشترک ایزلرینه تصادف اولونمقده در» [تورکیا تاریخی، ص ۵۲] دیمکه برابر، قیمتدار تبعاتنده بو نقطه یی تنویر ایتکی موضوع بختندن خارج عد ایله مشدر.

فی الواقع تورك اقوامی ایچنده، بز، مشترک داستانلردن قطع نظر، اسکی داستانلرک مشترک ایزلرینی اکثر دفعه لر بولیورز. اک جنوبی تورکلرده کی ملی اوغوز داستانک بر چوق عنصرلرینی، تورك قوملردن قطع نظر، اک شرقی و شمالی تورکلرک قومشولرنده

[۱] قورد حقتنده تبعاتنده بولونان عاللم، رومالیلرک قبل المیلاد ۲۹۶ سنه سنده «لوپیکال» مغاره سی جوازنده «رومولوس» و «روموس» ی بیله یه ن آنا قورده همیل رکنز ایتدیگرینی کوزا وکننده طوتدیقلری حالده، «قورد کولتی» نك اورتا آسیا قوملرینه غربدن کلدیگی حقتده جزئی بر اشارتده بولونما بولر. مستشرق «بهره زین» [روس آرکه اولوزی شرق شمه سی مساعیلری، جزء ۱۳، ص ۱۴۸] «فلا پروت، اشمد، هیاسنت، ده کینی» کی مستشرق ومؤرخلرک فکرلرینی بیان ایتدکدن سوکرا دییورکه: «قورد افسانه سنک اساسی بویکی قومک (تورك و موغوللرک) یالکیز برینه عائد دکلدر. بوتون اورتا آسیا قوملرنده مشترک بر افسانه در». عمرلرک خلق روایتلرنده قوردک نه کی بروجی اولدیغی بیلمه یورز. فقط «مسلیمة الکنداب» م طبری طرفندن نسبت و بریلن بر عیاره جالب دقتدر. مسلیمة «قیصدا یچی قورد» و «سیاه قورد» له قسم ایدیور: «ثم قال لهم واللیل الاطعم والذئب الادللم ... فقال واللیل الدامس والذئب الهامس» [لیدن طبعی، ۱، ص ۱۹۳۳].

Dergi / Kitap
Kütüphane de Mevcuttur

27 EKİM 1993

Türkiyat Mecmuası, c. II, 1926, İstanbul, s. 131-137

Oguzlar

powerful political journalist, a participant in the national education movement, and a secret revolutionary plotter. After a year in prison, with incarceration threatened again, he allegedly heard God's call and left for Pondicherry in 1910. He founded the Sri Aurobindo Ashram, wrote prolifically (notably *The Life Divine* and *Essays on the Gita*), and did not venture into politics again during the remaining forty years of his life. He was assisted by Mira Richard, a Frenchwoman whom he called "the Mother" and who ran the ashram.

[See also *Swadeshi and Indian National Congress*.]

Sri Aurobindo, *The Complete Works*, 30 vols. (1970–1975). Leonard A. Gordon, *Bengal: The Nationalist Movement 1876–1940* (1974). A. B. Purani, *The Life of Sri Aurobindo (1872–1926)* (2d ed., 1960).

LEONARD A. GORDON

GHUZZ (Oghuz), a political confederation of nomadic tribes that played an important role in the history of the Eurasian steppe and the Middle East. Its influence was particularly important in the Middle East, as it gave rise to the dynasties of the Seljuks, Akkoyunlu, and Ottomans.

The name appears as early as the seventh century in the Orkhon Inscriptions in the form Tokuz Oghuz ("nine clans"), which refers to a confederation that belonged to the Turkut empire. During the eighth century the Ghuzz, as they are referred to in Arabic sources, began to move westward toward the Aral Sea, where they entered into the Islamic world around 775. This early invasion was the main factor in the ninth-century migration of the Magyars and Pechenegs across the Black Sea steppe.

By the tenth century a major Ghuzz state, Oghuz Yabgu, had arisen on the north coast of the Aral Sea; its center was the city of Yanikent. This state was important not for its existence but for its fall, which was tied in with two major events: the rise of the Seljuks and the appearance of the Cuman (Kipchak, Polovtsi) in western Asia and eastern Europe. This came about as a result of nomadic migrations from eastern Asia in the middle of the eleventh century set in motion by the Khitai, who caused a chain reaction ending with the Cuman, who expelled the Ghuzz from the Aral Sea. At this time the Oghuz steppe became the Kipchak steppe. The Ghuzz then split into a northern group called the Torki, who migrated with the Cuman, disappearing around 1171, and a southern group that became the Seljuks. From this point on the name *Ghuzz* merges with the name *Turkmen*, which designated those

nomadic groups outside the control of the Seljuks: the Akkoyunlu, and later the Ottomans.

[See also Akkoyunlu; Orkhon Inscriptions; Pechenegs; Seljuk Dynasty; and the map accompanying Samanid Dynasty.]

P. B. Golden, "The Migrations of the Oğuz," *Archiv Orientalni* 4 (1972): 45–84. Omelian Pritsak, "The Decline of the Empire of the Oghuz Yabghu," *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* 2 (1952): 279–292. JAMES M. KELLY

GIA LONG, or Nguyen Phuoc Anh (1762/3–1820), last of the Nguyen lords (*chua*) of Dai Viet and founder of the Nguyen dynasty.

Although a grandson of Nguyen Khoat (Vo Vuong), the future Gia Long emperor was not in the direct line of Nguyen succession. He became head of the clan following the deaths of Dinh Vuong and the heir presumptive at the hands of the Tay Son forces (19 October 1777).

After three unsuccessful attempts to regain control of the Mekong Delta (1778–1782, 1783, 1785), followed by exile in Siam, Nguyen Anh took advantage of dissension among the Tay Son brothers to establish a permanent foothold in Gia Dinh (September 1788). Thereafter he conducted a series of seasonal campaigns (1790–1802) that brought about the gradual expansion and consolidation of the territory under Nguyen rule. In these campaigns he was aided by a corps of mercenaries, some of the most valuable of whom had been recruited from among the unemployed military forces of French India by the French missionary Bishop Pierre Pigneau de Béhaine, a friend and ally of Nguyen Anh. The last major battle against the Tay Son was won at the Son Gianh on 3/4 February 1802. Nguyen Anh proclaimed the opening of the Gia Long reign period on 1 June and entered Thang Long on 20 July.

As emperor, Gia Long's principal concern was the preservation of the hard-won hegemony of the Nguyen family. He made the former Nguyen capital of Hue (Phu Xuan), which was then the capital of Vietnam, the center of a highly centralized administration and began a massive program of construction. His policies, best exemplified by the promulgation of a new law code based on that of Qing China (1815) and the selection of his classically educated fourth son, Prince Dam, as heir (1816), set the Nguyen dynasty on a course leading in later reigns to a degree of centralization and absolutism unprecedented in Viet history.

17 MAYIS 1993

BÜYÜK SELÇUKLULAR İMPARATORLUĞUNDA OĞUZ İSYANI (1153)

Dr. MEHMET ALTAY KÖYMEN

Tarih Asistanı

Biz bu makalemizde devlet kuran (Selçuklular İmparatorluğu) ¹ ve bunun neticesi olarak yurt yapan (Kuzey İran ve Anadolu) Oğuz istilâ ve göçlerinden değil,² sadece-tarihin garip bir tecellisi olarak-kendi soydaşlarının kurduğu Büyük Selçuklular İmparatorluğunun yıkılmasında başlıca âmil olan Oğuz isyanından bahsedeceğiz.

Orta Çağlar Türk tarihinin hemen hemen bütün meseleleri gibi, bu hususta da şimdiye kadar ayrı bir incelemenin neşredilmemiş olduğunu söyleyebiliriz³. Yalnız bazı Türk ve yabancı ilim adamlarının eserlerinde, dolayısıyla bu isyan hâdisesinden de bahsettiklerini söylemeliyiz⁴. Büyük Selçuklu hükümdarı "Sultan Sancar ve zamanı," adlı eserimizi hazırlarken elimize geçen ve ilim âlemince bilinmeyen veya bilinip de faydalanılmamış olan vesikalara dayanarak, bu büyük, fakat

¹ Dünya tarihi çerçevesi içindeki rolü günden güne daha iyi anlaşılın (msl. bk. Sauvaget, *Introduction à l'Histoire de l'Orient Musulman*, Paris 1943, 140) bu büyük Türk imparatorluğunun kuruluşu hakkında, -Fuad Köprülü'nün, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşuna dair (Paris 1935; «Fransızca») yazdığı mühim eser gibi bir eserin mevzuu aydınlatmağa kâfi malzemenin bulunmasına rağmen henüz yazılmamış olmasını teessürle karşılamak lâzımdır. Bu hususta şimdilik bk. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, GMS NS V London 1928.

² Kuzey İran için bk. A. Zeki Velidi Togan, Türkçe İslâm Ansiklopedisi, *Azerbaycan maddesi*, Fuad Köprülü, aynı yer, *Azerî maddesi*. Anadolu için bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Selçuklular devri Türkiye Tarihi*, İstanbul 1944.

³ Bu münasebetle Türk Tarihini araştırma anlayışımızı açıklamak istiyoruz: Her şeyden önce Türk Tarihi'nin her meselesi üzerinde ayrı ayrı, mevcut bütün kaynakları sistemli bir şekilde kullanmak suretiyle mufassal, tablîli incelemeler yapmadan, desteği olmayan veya eksik olan büyük hükümler vermek tarafıslı değiliz. Zaten ilimliginden biraz da haklı olarak-şüphe edilen Tarih'in "faraziyeler ve nazariyeler,, yığını haline getirilmemesi kanaatindeyiz. Bu fikrimizi bu dergi'de yapacağımız "eser tanıtma ve tenkitleri"nde misallerle izah etmek fırsatını bulacağımızı umuyoruz. Bu suretle bizden, münferit misalleri zaman ve mekân mefhumunu unutarak alabildiğine yayan arkadaşlar gibi, ölçüsüz hükümler - ne gibi sıkı metot kayıtları ile bağlı olduğumuzu düşünerek- beklememelidir.

⁴ Bk. W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, indeks; *Oçerki istorii türkmenskoğo Naroda* (Türkmen Tarihiine dair monografi; «Türkmeniya» dergisi I, Leningrad 1929; - Prof. Abdülkadir İnan'ın Türk Tarib Kurumu için yaptığı tercümeden faydalanılmıştır). Bilhassa Prof. Fuad Köprülü, *Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları*, Belleten XXVIII 481-482 ve *Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri*, Belleten XXVIII 274, 279, 281, bu isyan hareketinin hukukî mahiyetini iyi aydınlatmıştır.

sar. Nach der Leidener Handschrift herausgegeben und erläutert von M. Th. Houtsma (Leiden, 1894); Ebu Hayyân el-Gırnati, *Kitâbu 'l-idrâk li-lisâni 'l-etrâk.*, Yazılışı Mısır 1312; Neşri: Mustafa Bey (1891); A. Caferoğlu, 1931; A. Caferoğlu, *Kitâbu 'l-idrâk li-lisâni 'l-etrâk* (İstanbul, 1931); Cemâluddin et-Türki, *Kitâbu bulgati 'l-müşâk fi lügati 't-Türk ve 'l-Kıfçak.* Yazılışı, Suriye, 1402; Neşri: A. Zajaczkowski, 1938-1954; A. Zajaczkowski, *Kitabu bulgati 'l-müşâk.* : *Manuel Arabe de la langue des Turcs et des Kiptchaks* (Varşova, 1938), 2. kısım : *Slownik arabsko - kiptczacki z okresu Panstwa Mameluckiego I. Nomina* (1958); *II. Verba.* (1954). *Kitabu t-tuhfetü 'z-zekiyye fi lügati 't-türkiyye.* Yazılışı, Suriye XIV. asır, neşri: A. Zajaczkowski, (1940); T. H. Kun (1942); B. Atalay (1945); T. Halasi Kun, *Die mameluk-kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul, K C s A 3/1* (Budapeşte, 1940); ayn. mll., *Tuhfetü 'z-zekiyye* (Budapeşte, 1942); ayn. mll., *Philologica*, I-III, *DTCFD* (Ankara, 1947), 5/1 (Ankara, 1947), 7/2 (1949), 7/4; (1949); B. Atalay, *Et-Tuhfetü 'z-zekiyye fi 'l-lugat 'it-türkiyye* (İstanbul, 1945); ayn. mll., *Molla Salih, Eş-Şüzürü 'z-zehebiyye ve 'l-Kitai 'l-Ahmediyye fi 'l-lugati 't-türkiyye* (İstanbul, 1949); E. İ. Fazilov ve M. T. Ziyayev, *Izışkanniy dar tyurkskomu yazıku* (Taşkent, 1978); Kilisli Rifat [Bilge], *Et-kavâninü 'l-külliyeye li-zabtu 'l-lügati 't-türkiyye* (yazılışı, Mısır XV. asır (İstanbul, 1928); S. Telegdi, *Eine türkische Grammatik in arabischer Sprache aus dem XV. Jahrhundert K C s A, I, Ergänzungsband, 3* (Budapeşte, 1937); A. N. Samoyloviç, *K istorii literaturnogo sredneaziatskogo-turetskogo yazıka*, Mir Ali Şir (Moskova, 1928), s. 1-23 (Türk. trc. *DTCFD* yıllığı, 1941); ayn. mll., *Cuci ulusu veya Altın Ordu edebi dili, Türk Dili Belleten* (Ankara, 1935) seri I, sayı 12; Cemalüddin İbni Mühenna, *Kitabu hil-yeti 'l-insân ve heybeti 'l-lisân.* Yazılışı XIII. asır sonu ve XIV. asır başı. Dili karışık olan bu eser hakkında farklı görüşler vardır. P. M. Melioranskiy (1900) ve S. E. Malov (1928) bu eser üzerinde çalışmışlar, Kilisli Rifat [Bilge] (İstanbul, 1922-1924'de) yayımlamıştır. O. Pritsak, *Das kiptschakisch, P h T F* (Wiesbaden, 1959), I, 74-87; R. R. Arat, *Kıfçak mad., I A, VI, 713-716*; A. Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi* (İstanbul, 1964), II, 156-204; A. K. Kurşjanov, *Issledovanie po lekşike starokıfçakşkogo piş'imennogo pamyatnika XIII v., Tyurksko-arabskogo slovarya* "[= *Kitabu Mecmûi tercümân türki va 'acemi va mogoli va fârsi* 1245]; Alma-Ata, 1970; J. Eckmann, *The Mamluk-Kipchak Literature, C A J* (Wiesbaden, 1963), VIII, 304-319; ayn. mll., *Die kiptschakisch. Literatur, P h T F* (Wiesbaden, 1964),

II, 275-304; ayn. mll., *Memlûk Kıfçakçasının Oğuzlaşmasına dair, T D A Y, Belleten*, 1964 (Ankara, 1965), s. 35-41; Seyfi Serâyi, *Gülistan tercümesi* (F. N. Uzluk'un önsözüyle TDK Tıpkıbasım), Ankara, 1954; A. Bodrogligeti, *A Fourteenth Century Turkish Translation of Sa'di's Gülistan* (Budapeşte, 1969); A. Battal Taymas, *Syf Sarâyi'nin Gülistan tercümesini gözden geçiris, T D A Y, Belleten*, 1955 (Ankara, 1955), s. 73-98; A. F. Karamanlıoğlu, *Kıfçak Türkçesi üzerine bir gramer denemesi* (İstanbul, 1958), tez, *Türkiyat Enstirüsü*, nr. 513; ayn. mll., *Kıfçaklar ve Kıfçak Türkçesi, T D E D* (İstanbul, 1963), XII, 176-184; ayn. mll., *Seyfi Serâyi, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türki)*, İstanbul, 1978; A. Zajaczkowski, *Najstarsza Wersja Turecka Husrâv u Şirin Quşba I: Tekst* (Varşova, 1958); *II: Faksimile; III Slovník* (Varşova, 1961); M. N. Hacıminoğlu, *Kutb'un Hüsrav ü Şirin'i ve dil husûsiyetleri* (İstanbul, 1968); T. Kowalski, *Karaimische Texte im Dialekt von Troki* (Krakow, 1929).

3. ERMENİ KİPÇAKÇASI: F. Kraelitz-Greifenhorst, *Sprachprobe eines armenisch-tatarischen Dialektes in Polen, W Z K M* (Wien, 1912), XXVI, 307-324; T. J. Hrnin, *Pamyatniki polovetskogo yazıka XVI veqa* (*Akademiku V. A. Gordlevskomu k ego semidesyatipyatiletiyu* (Moskova, 1953), s. 90-97; M. Lewicki, R. Kohnowa, *La version turque-kiptchak du "Code de lois des Arméniens Polonais". R O* (Varşova, 1957), XXI, s. 153-300; J. Deny, *L'arméno-coman et les "Ephémérides" de Kumienec* (1604-1613), Wiesbaden, 1957; E. Tryjarski, *Aus der Arbeit an einem armenisch-kiptschakisch-polnisch-französischen Wörterbuch, UAJ* (Wiesbaden, 1960), XXXII/3-4, 194-213; ayn. mll., *Dictionnaire Arméno-Kiptchak* (Varşova, 1968-1972), I/1-4; O. Pritsak, *Das Kiptschakische (A. Mamluk-Kiptschakisch, B. Armenisch-Kiptschakisch, P h T F* (Wiesbaden, 1959), I, 74-87; E. Schütz, *Armeno-Kıfçak Texts from Lvov (A. D. 1618)*, *AOH* (Budapeşte, 1962), XV, 291-309; ayn. mll., *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621* (Budapeşte, 1968).

c) GÜNEY-BATI TÜRKÇESİ (OĞUZCA) :

Selçuklu Türklerinin Malazgirt (1071)'te Bizanslıları yenerek Anadolu'yu Türk ve islâm yurdu yapmalarından sonra Oğuz Türkçesi burada ilk ürünlerini vermiştir. Osmanlı Türklerinin Rumele'ye geçip Balkanlara ve Avrupa'ya yayılmalarıyla Batı Türkçesi'nin sınırları daha da genişlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 500 yılı aşan uzun devri boyunca yazılan eserler, Türk dili, edebiyatı ve kültür hayatının en zengin ve en olgun devrini teşkil ederler. Yıkılan İmparatorluğun kurtarılan toprakları üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki

Kara-Hanlı hanı Mahmud'u mağlûb ettiği zaman, bu hanın dayısı olan Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e yaptığı şikâyet, uğranılan mağlûbiyette Karlukların dahil olduğunu göstermektedir. Sultan Sencer de Karlukları te'dip etmek için çıktığı seferde karşısında Kür-han'ı bulmuştu; Sencer'in bu savaşta mağlûbiyeti (1141 Kaşavân savaşı) çok mühim hâdise olarak, „put-perest“ Kara-Hitayların tâ Horasan sınırlarına kadar sokulmalarını sonuçlandırmıştı (tafsilât için bk. İ. Kafesoğlu, *Harezmşahlar devleti tarihi*, 1956, s. 52 v.dd.; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi*, 1954, II, 326—329). Hârizmşahlar (İl Arslan zamanı) ile Kara-Hitaylar arasında da birçok anlaşmazlıklara sebep olan Karlukların, bu arada başbuğları Yabgu-han öldürdü (1157); diğer bir Karluk başbuğu Ayyâr Bey, Kara-Hitaylar tarafından esir edildi (1172). Karluklara karşı, Hârizmşah Alâeddin Tekiş de (1172—1200) bozkırlar bölgesine el atarak Kanglı ve Kıpçak gibi diğer Türk boyları ile kendini takviye ihtiyâcını duymuştu. Bununla berâber, az sayıda da olsa, Hârizmşahlar ordusunda hizmet gören Karlukların, Kara-Hanlı tâbiyetinde olmak üzere Türkistan'da bir beyliğe sâhip buldukları anlaşılıyor. Moğul istilâsı başladığı sıralarda (1215) merkezi Kayalg (İli nehrinin şarkında) olarak devam eden bu beyliğin başında Arslan Han II. vardı (Cuvaynî, *ayn. esr.*, I, 32; o tarihte Kulca'nın şimâl-i garbisindeki Almalık şehrindeki Bozar Han'ın da bir Karluk olması muhtemeldir, bk. W. Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, s. 118, 142). Arslan Han, Uygur İdi-kut'u ile birlikte Moğulların hükmü altına girdi. Cengiz Han'a itâat eden ilk müslüman hükümdar olup, 1221'de ölen bu Karluk hanının oğluna da, Özkent şehri verilmişti. Cengiz Han zamanı Moğul devleti idâresinde vazife almış Karluklar görülmektedir (tafsilât için bk. Cuvaynî, *ayn. esr.*, I, 56 v.dd.; İ. Kafesoğlu, *ayn. esr.*, s. 228, 247 v.d.; B. Ögel, *Sino-Turcica*, s. 219—244). Hâlen Bedahşan [b. bk.] bölgesi Özbekleri arasında bir Karluk kabilesi yaşamaktadır (W. Barthold, *ayn. esr.*, s. 90).

8- OĞUZLAR :

Oğuz adının mânası üzerinde türlü izah tecrübeleri yapılmıştır (F. Erdmann: Cğuz = boğa, 1862; A. Vámbéry: Oğuz = Oxus [nehir], 1885; J. Marquart: Uz = adam, Oq + uz = oklu, okçu, 1914; P. Pelliot: Oguz, Ogus = klan, âile, kabile, 1914, Uguz < ağuz „ağız“ = ilk süt, 1930, Oguz, aynı mânada, 1950; P.A. Boodberg: *Ugur ~ oguz = boynuz, 1939; D. Sinor: Oguz ~ ögüz = öküz, 1949; O. Pritsak: Ok < oku + z = kabile, 1952; L. Bazin: Oguz ~ ogus = genç boğa, tosun, 1953; J.R. Hamilton: Oğuz ~ oguş = klan, kabile, 1962; tafsilât için bk. P. Pelliot, *TP*, 1930, XXVII, 256 v.d.; D. Sinor, *Oguz Kagan destanı üzerinde mülhazalar*, *T D E D*, 1950, IV,

4 v.d.; J. Hamilton, *Toquz-Oguz et On-Uygur*, *JA*, 1962, s. 24). Gy. Németh'e göre ise, Oğuz kelimesi Türkçe'de aynı zamanda „kabile“ mânasına gelen „ok“ sözüne, eski Türkçe'deki çoğul eki „z“ (bk. A. Caferoğlu, *Türk dili tarihi*, 1958, I, 134) ilâvesiyle türemiş (ok + uz) olup „kabileler“ demektir (Gy. Németh, *A honfoglalás...*, s. 44). Gy. Németh'in bu izah tarzının, bâzı itirazlara rağmen (bk. P. Pelliot, *TP*, 1930, s. 257; W. Bang-R. Rahmeti, *Oğuz Kağan destanı*, 1936, s. 6 not 1) doğru ve mes'ele sâdece lisâniyat bakımından değil de, Türk tarihinin sosyal ve siyâsî gelişmesi bütünü içinde alındığı takdirde, bilhassa tutarlı olduğu muhakkaktır. Oğuz kelimesinin Çince'ye „kabileler“ diye tercüme edilmesi de, bu görüşü destekler (meselâ On-ok = on kabile; Dokuz-Oğuz = dokuz kabile, bk. Liu, *ayn. esr.*, I, 152; II, 591 v.d.; P. Pelliot, *TP*, 1914, s. 157; V. Thomsen, *Turcica*, 1916, s. 5 v.d.; J. Hamilton, *ayn. esr.*, s. 51 not 4). Anlaşıyor ki, „Oğuz“ adı aslında kavmi bir isim olmayıp, doğrudan doğruya „Türk kabileleri“ mânasını ifâde eden bir kelimeden ibârettir (Oguz tâbirinin R'li söylenişi olan „Ogur“ şeklinin ayrı ad olarak Çin kaynaklarında geçmesi [aş. bk. Ogurlar], eski çağlarda Çinlilerin Türk topluluğunu yakından tanımadıklarından ileri gelmiş olmalıdır).

VI. asırdan itibaren Gök-Türk hakanlığında toplanmış olan Türk kabilelerinden bir kısmı, 630'da başlayan fetret devresinde, diğer birçok Türk boyları gibi, kendi aralarında birlik kurarak, Tola-Selenga ırmakları bölgesinde Dokuz-Oğuz kağanlığını meydana getirmişlerdi. 682 yılında İlteriş tarafından mağlûb edilen Oğuzlar (İnekler gölü savaşı), bu durumda idi ve muhârebede ölen Oğuz devleti başkanı Baz Kağan'ın balbalı, sonra, İlteriş Kağan'ın mezarına dikilmişti (*Kitâbeler*, I, şark, str. 16; II, şark, str. 14).

Gök-Türk hakanlığı devrinde Oğuzların davranışlarını ve isyanlarını yukarıda görmüştük. Bu münâsebetle kitâbelerdeki ifâdeler Oğuzlarla Gök-Türkler arasında bir ayırım yapılmadığını, hattâ hakanlığın temelini Oğuzların teşkil ettiğini belirtmeğe yeter (*Kitâbeler*, I, şimâl, str. 4). Bu sebeple Oğuzlarla Gök-Türklerin aynı olduğu zâten kabûl edilmişti (V. Thomsen, *Inscription de l'Orkhon déchiffrees*, *MS Fou*, 1894, s. 105; W. Barthold, *ayn. esr.*, s. 6; *EI*, mad. TOGHUZGHUZ). Ancak, V. Thomsen, Tonyukuk kitâbesine tahsis ettiği son makalesinde (Türk. trc. *Moğulistan'da Türkçe kitâbeler*, *TM*, 1935, III, 87) Oğuzları „Türklerin yüksek hâkimiyetinde bir kabile birliği“ olarak göstermekte ve bu tarihî gerçek, sonra kavmi mânada alınarak, mes'ele yeni araştırmalarla daha da derinleştirilmiş bulunmaktadır (meselâ bk. F. László, *Dokuz Oğuzlar ve Gök Türkler*, *Bellesten*, 1950, XIV, 37—43; F. Sümer, *Oğuz-*

Türk yurdu

Tarih

07 EKİM 1993

Türk ırkının eski çağlardan beri varlığını tanımakla beraber, Türk adına ait bilgimiz V. yüzyıldan daha geriye gitmiyor. Adı geçen yüzyılda Orta Asya'daki türkçe konuşan topluluklar arasında bu adı, yalnız Altay dağlarında (Türklerin ana yurdu bu dağların kuzey çevresi olmalıdır), yaşayan ve demircilik ile de iştigal eden bir el (kavim) taşıyordu. Bu el âbidelerinde kendisini **Kök** (Gök) Türk yahut sadece **Türk budun** (Türk eli -kavmi-) olarak tanıtıyor. Türkçe konuşan diğer topluluklardan her birisi de, **Kırgız**, **Basmıl**, **Karlık**, **Uygur** gibi, kendine mahsus bir ad taşıyor ve türk adıyla anılmıyordu. Böylece türk sözü başlangıçta türkçe konuşan ellerden yalnız birisini ifade ediyordu.

Gök Türkler, VI. yüzyılın ortasında Orta Asya'nın hâkimiyetini ellerine geçirdiler. Çok kısa bir zamanda Gök Türk imparatorluğunun sınırları doğuda Gobi çölüne, batıda Hazar denizine ve Ceyhun ırmağına (Türkçe adı Ögüz) dayandı.

Bu suretle Türk ırkına mensup bütün eller, tek bir siyasi idare altında toplandı. Gök Türk imparatorluğu zamanın en kudretli devletlerinden birisi olduğu için, Türk adı İran ve Bizans âlemlerinde tanındı ve bu ad buralarda türkçe konuşan bütün Türk kavimlerinin umumi adı oldu.

Türk sözünün anlamına gelince, bu gün ilim âleminde bu adın güç ve kudret anlamına geldiği umumiyetle kabul edilmiş görünüyor. Bununla beraber, biz bu izah şekline iştirak etmekte mütereddidiz. Çünkü, güç, kudret anlamındaki Türk kelimesi, Gök Türkler devrinden çok sonraları yazılmış olan Uygurca metinlerde geçmektedir. Bu sebeple Türk sözü Uygurcada ki güç, kudret anlamını (Uygurlar, Gök Türkler'in siyasi hâlefleridir), Gök Türkler'in, büyük ünlerinden dolayı almış olabilir.

Türk adının anlamına dair daha eski olan ikinci izah şekline göre bu kelime, **türmek** (türemek, yaratılmak) mastarı ile ilgili olup, Türk, türeyen, yaratılmış insan demektir.

Biraz yukarıda da söylendiği gibi, Gök Türk imparatorluğu dahilinde türkçe konuşan, fakat Türk adını taşımayan birçok eller vardı. Bunlar sadece kendi el adlarıyla anılıyorlardı. Türk adının bütün türkçe konuşan ellere şâmil olması çok sonraları olmuştur. Buna karşılık Türklerin türkçe konuşmayan yad ellere yani yabancı kavimlere, türkçe konuşmayan anlamında olarak, "tat" adını verdikleri görülüyor. Cengiz Han zamanında bile türkçe konuşmayan Tatarlar'ın adlarının türkçe "tat+eri" (yani türkçe bilmeyen yabancı adam) sözünden gelmiş olması pek muhtemel olduğu gibi batıda farsça konuşan unsurlara da Gök Türkler çağından XI. ve XII. yüzyıllara kadar Tat denilmiştir. Bugün bu kelime Türkiye'nin birçok yerlerinde (bilhassa Orta ve Güney Anadolu'da) yaşamakta olup dilsiz anlamına gelmektedir; yani bu yerlerde konuşamayan, söz söyleyemeyen kimselere tat denilmektedir.

Gök Türk imparatorluğu 745 yılında, bu imparatorluğa bağlı olan, Türk ellerinden Uygur, Basmıl ve Karluklar tarafından yıkılmıştı. Gök Türkler'e eski türk yurdu, şimdiki Moğolistan'da hâlef olan Uygurlar bu imparatorluğun büyüklük ve ihtişamını devam ettiremediler. Uygur hanlarına ait âbidelerde önemli dış zaferlerden değil Gök Türkler'in yok edilmesinden bahsediliyor.

X. yüzyılda yazılmış İslâm Coğrafya eserlerine göre bu yılda Türk âlemini başlıca şu beş Türk eli temsil ediyordu : **Oğuzlar**, **Karluklar**, **Uygurlar**, **Kırgızlar** ve **Kimekler**. Bunlara daha bazı küçük Türk ellerinin adları da eklenebilir. Yine X. yüzyılda adları geçen ve XI. yüzyıldan itibaren büyük Türk ellerinden birisi olarak görünen **Kıpçaklar**,

Türkiye Türklerinin Ataları Oğuzlar

DOĞ . DR .

FARUK SÜMER

Oğuzlar

BOZ-OK VE ÜÇ-OK OĞUZ KOLU ADLARI HAKKINDA

Değiştirilmiştir

Kütüphanede Mevcuttur

KEMAL ERASLAN

Oğuzlar hakkında yapılan araştırmalarda, Uygur harfleriyle yazılmış *Oğuz-nâme* parçası ile islâmî devirde meydana getirilmiş *Oğuz-nâme*'lere dayanılarak, 24 Oğuz boyunun, Boz-ok'lar ve Üç-ok'lar adlarıyla iki kola ayrıldığı bildirilmektedir.¹

Bilindiği gibi Boz-ok ve Üç-ok adları ilk defa Uygur harfli *Oğuz-nâme* parçasında karşımıza çıkmaktadır.² Bu metni yayınlayanlar bu adları "buzuk'lar" ve "üç-ok'lar" şeklinde okuyup tesbit etmişlerdir.³ Bu adlar daha sonra meydana getirilen islâmî *Oğuz-nâme*'lerin arap harfli nüshalarında, meselâ Reşîdü'd-dîn'in *Câmi'ü't-tevârih*'inde,⁴ Yazıcı-oğlu Alî'nin, İbn Bibî'nin *El-Evâmirü'l-Alâiyye*'sinden genişletilerek tercüme ettiği *Târih-i Âl-i Selçuk*'unda⁵, Cüveynî'nin *Târih-i Cihân-güşâ* adlı eserinin Çağatay Türkçesi'ne tercüme edilen *Cengiz Tarihi* kısmında,⁶ Ebu'l-Gâzi Bahâdır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde⁷ بوزق - بزوق - اوچوق - اچوق imlâları ile görülmektedir. Karl Jahn, Reşîdü'd-dîn *Oğuz-nâme*'si yayınında bu adları Bozuk (buzuk) ve Üç-ok (üçuk) şekillerinde tesbit etmiştir.⁸

¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, Ankara 1971, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, No. 1, s. 127, 150 vd.

Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara 1967, Ankara Üniv. DTCF Yayınlar 170, s. 200 vd.

İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984 (3. baskı).

Zeki Velidi Toğan, *Oğuz Destanı*, Reşideddin Oğuznâmesi, İstanbul 1972, s. 50-51.

² Paris, Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc, nr. 1001.

³ W. Bang-G. R. Rachmeti, *Die Legende von Oghuz Qaghan*, Sitzb. d. Preuss. Akad. d. Wiss. 1932, Phil.-Histor. Kl. XXV, Berlin 1932 (Türkçe tercümesi: *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936), st. 367, 368.

⁴ Reşîdü'd-dîn, *Câmi'ü't-tevârih*, Topkapı Sarayı, Hazine Ktp. nr. 1653, v. 375b-391a (*Oğuz-nâme* bölümü için bk. Karl Jahn, *Die Geschichte der Oguzen des Raşid ad-din*, Wien 1969; Z. V. Togan, aynı eser, v. 377a).

⁵ Yazıcı-oğlu Alî, *Târih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı, Revan Ktp. nr. 1390, v. 7b.

⁶ Cüveynî, *Târih-i Cihân-güşâ* (Z. V. Togan'dan alınan Cengiz Tarihi kısmının Çağatay Türkçesine çevirisinin fotokopileri).

⁷ Ebu'l-Gâzi Bahâdır Han, *Şecere-i Terâkime* (Yayımlayan: A. N. Kononov, *Şecere-i Terâkime*, Moskova-Leningrad 1958; fotokopisinin yayını, İstanbul 1937).

⁸ Karl Jahn, adı geçen eser, s. 43.

17 MAYIS 1993

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU TARİHİNDE

OĞUZ İSTİLÂSI

Dr. Mehmet Altay KÖYMEN

I.

Sultan Sancar'ın esirlikten kurtuluşu zamanına kadar

OĞUZLAR

Başka bir yazımızda¹ Selçuklu İmparatorluğu ile göçebe Oğuzlar'ın münasebetlerini ve Büyük Selçuklu İmparatoru Sancar'a karşı yaptıkları isyanın muhtelif (tarihi, etnik, içtimai, psikolojik) sebeplerini belirtmeğe çalışmıştık. Neticelerinden en mühiminin Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun fiilen ortadan kalkması olduğunu ileri sürmüş, meydana gelen yeni siyasi teşekkülün muhtelif görüş zaviyelerinden nasıl telâkki edildiğini kısaca söylemiştik. Verdiğimiz bu umumi hükümleri, aşağıda, vakıalara istinaden ispat ettikten sonra, Oğuzlar'ın bundan sonraki tarihini, tabii yerine geçmeyi iddia ettikleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun tarihi çerçevesi içinde takip edeceğiz. Adı geçen yazımızda, meselenin "isyan devresi," ni safha safha incelemiştik. Bu yazımızda umumi vasfı itibariyle daha çok "istilâ devresi," adını verebileceğimiz kısmı ele alacağız.

A.

OĞUZLAR VE ESİR HÜKÜMDAR SANCAR

İhtiyar imparator Sancar'ın, hiç olmazsa başlangıçta, esirliğinin manasını, başka bir tâbirle, içine düştüğü hakiki durumu idrak edemediği görünüyor ki, Oğuzlar'ın esir olmadan önce ordusunu teşkil eden etnik unsurlarla- çeşitli Türk boylarına mensup elemanlar oluşu bir tarafa bırakılacak olursa- her bakımdan benzerlikleri dikkate alınca², bunda, başka sebeplerle birlikte, bir dereceye kadar mâzur olduğunu kabul edebiliriz³. Sonra, Oğuzlar bir hükümdara karşı yapılması gere-

¹ M. A. Köymen, *Büyük Selçuklular İmparatorluğunda Oğuz İsyanı* (1153), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Cog. Fakültesi Dergisi, C. V, sayı 2, s. 159-173, Almanca tercümesi, aynı dergi, aynı sayı s. 175-186.

² F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik menşei meseleleri*, Belleten XXVIII, 238-241; 245. Teşkilât bakımından da tam bir benzerlik vardı: Oğuzlar, Selçuklu imparatorluğu Ordu teşkilâtı içinde de tıpkı bu asi Oğuzlarda olduğu gibi, sağ kol ve sol kol ananesini devam ettiriyorlardı (bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*, s. 22).

³ Sadr üd-din Nişâpûri'ye göre, ordusu bozguna uğrayarak çadırında

اوغوز اتنولوژیسینه وار تاریخی نوسلر

کوبریلی زاره محمد فؤاد

استانبول داوالقونشده «تورک ادبیاتی تاریخی» مدرسجر

تورک اتنولوژیسنک سار بوتون شعبه لری کبی، اوغوز لریک اتنولوژیسی ده هنوز پیک ابتدائی برمرحله ده بولونیور. اساساً، اوغوز لری حقنده کی تاریخ و اتنوگرافی معلوماتی، «هوتسماه دن» بارتوله، و «وامبه ری» دن «آریستوف» ه قدر بر طاقم مورخ و اتنوگراف لریک اوزون مساعینسهر عمماً، هنوز کافی درجه ده ایلرله یه مه مشدر. «تورکیا تاریخی» نده اوغوز لره دا اربایدیغمز کوچوک و کفایتسز خلاصه [برنجی جلد، ص ۱۳۱-۱۴۸]، بومهم وقاریشیق موضوعک هنوز نه قدر آزا ایشله نیش اولدیغنی پک اعلا کوسته بیلیر. ایشته بر طرفدن مورخ و فیلولوغلره دیگر طرفدن اتنوگراف لره کوچوک بر یاردیم اولق اوزره، باشلیجه درت مهم اوغوز شعبه سی : «قاییلر، سالورلر، بایاتلر، چییلر» حقنده شیمدی یه قدر طوپلا یه بیلدی کمز بعض نوظلری نشر ایدیورز. بو پک مهم موضوعک نه قدر باکر ونه قدر بویوک مشکلات ایله مالی اولدیغنی بیله ن مملکه اش لرمزک، بو ایلیک تجربیه یی مساحه ایله قارشیلانمهریجی تمی ایده رز .

تورک اتنولوژیسی حقنده کی تاریخی تدقیقاتده نظر اعتباره آله جق الک مهم فقط الک مشکل بر مسئله، مختلف زمان و مکانلرده اسملرینه تصادف ایده جکمز بر طاقم «هیئت» لریک حقیقه « اتنولوژیک» بر «وحدت» می، یوقسه، اتنولوژی اعتباریله بر برندن تماماً و یا قسماً فرقلی بر طاقم کوچوک وحدت لریک هر هانکی بر عامل تاریخی تأثیر یه لیه طوپلانمه سندن وجوده کیش بر «هیئت سیاسی» می اولدیغنی آ کلام قدر. فی الحقیقه، اوزون بر حیاته مالک و قوتلی سیاسی تشکل لریک، مختلف عناصر قومیه یی بر برلریله مزج ایده رکی یکی اوصاف قومیه ایله متباز یکی بر زمره قومیه، یعنی، اتنولوژی اعتباریله ده یکی ومؤخر بر «قومی وحدت» میدانه چیقاردقلری پک طبیعی ایسه ده، اسکی تورک حیاتنده بوکا اوله داتماً تصادف ایدیله مز: چونکه، تشکل ایده ن کوچیه تورک امپراطور لقلری، اوله اوزون حیاته مالک قوتلی بر تشکل سیاسی ماهیتده اولمایه رق، بونلره، مختلف قومی زمره لر اکثریا «ملتحق Confédéré»، بر هیئت حالنده، یعنی

استعداد تام ایله موصوف و بنام اولان، ندیم افندی، الک ممتاز مجلسلرده کورونمکه باشلادی. مثلاً، ۱۱۳۹ ربیع لآخرینک اون اوچنجی کیجه سی قیودان مصطفی پاشا طرفدن حکمدار و صدراعظم شرفه بانجه قاپسینده کی قوناغنده ویریلن حلوا صحبتده «سیدوهی کبی»، «چلبی زاده طاصم افندی» کبی طاتمش شاعر لره برابر بولونش، ارقاداشلریله برابر «موسه مناسب کشیده سلك نظم ایتدکری لآلیء اشعار آبدار» [۱] مقابله «تقدیر نره، جائزه لره غرق اولمشلردر». [۱۱۲۴] سنه سنده وفات ایده ن و نابیدن صورکرا او دورک الک استاد شاعری صاییلان ثابتک دیواننده، ندیمک :

روی مهتاب ندم کورسم کور قابه نشاط تا ازدن ایش ای مهر و سنکه ارتباط
مطعلی غزلتی نخیس ایتدیگی کورولور که، اربانجه، دفته پک شایان برواقعه عد ایدیسه
بجادر. خلاصه «ندیم» دها کنگلکسندن اعتباراً، مستقناً بر فطرته شاعر اولدیغنی معاصر لرینه
تصدیق ایتدیرمشدر. بونکه برابر دورینک یکنه استادی صاییلمامشدر. مثلاً ۱۱۳۴
سنه سنده استانبوله کلن ایران ایلیجیسی مشهور «مرتضی» قولی خان [۲]، ارضر ومده والی
ساختار ابراهیم پاشایه «سرآمد شعرای روم کیمدر؟» دیه صورونجه، پاشا: «نابی افندی
واردی؛ مرحوم اولدی. حالا آکا همپای رفتار شعر و انشا اولاندردن کامی افندی
واردر» دیه ندیم معاصر لرندن «ادر نه لی افندی» دیه مشهور اولان ذاتی تعریف
و توصیه ایشدر [۳]. پاشانک بو فکری بزه بوکون غریب کلیر؛ فقط «عثمان زاده» نک :

ولی بن یلدیکم شاعر نقط نیلی و کامیدر خطادر غیره ایتمه شاعریت ایله بهتانی

دییه مشهور «نیلی» ایله برابر یاد ایتدیگی «کامی»، «موالی زمره سی» نک استاد شاعر لرندن
بری صاییلیوردی. اوزمان «ندیم تازه زبان» ایسه، هنوز شهرت آلمغه باشلامشدی.
بدیعی مفکوره سی اعتباریله پک یکی بر شخصیت اولان ندمک شعر و صنعتی ایسه، بوسبوتون
آیری و اوزون بر تحلیله محتاجدر .

[۱] عاصم تاریخی، صیفه : ۲۴

[۲] بک ظریف بر آدم، و ممتاز بر شاعر اولان «مرتضی قولی خان» ک مخلص «نامی» در. عرفاً
تورکدر. بزم شاعر لره خیلی مشاعر لری تاریخ قید ایدر. استانبولده ترانه یی کررکن آتاعندن
برینک کوسته ردیکی صافدالکله «سید وهی» نک معد بلکنه دائر منقبه یی «راشد» تاریخندن نقل ایتدیگی
آکلاشیلان صدرا اعظم کامل پاشا (تاریخ سیاسی، جلد : ۲، صیفه ۱۳۷) مسألهی بوس بوتون
ترس یازمش، او آدامک بودالانغی «مرتضی قولی خان» کبی پک ذکی، بک ظریف بر آدامک شخصه
اسناد ایتک ذهلنی کوسته رمشدر .

[۳] راشد تاریخی، جلد : ۵، صیفه : ۴۰۱

اوغوزلرک خریستیاننی مسئله سنه علم

باشقردستانلی احمد زکی ریلدی

« ابن فضلان » سیاحتنامه سنک شیمدی « مشهد » ده « امام رضا » کتبخانه سنده بولونان
نسخه سنه نظرأ بغداد سفارت هیئتی هجری ۳۱۰ سنه سنده « خوارزم » واسطه سببه « بلغار » ه
چکرکن « اوست یورد » چوللرندن صوکر شیمدیکی اورال ولایتی نك « تیسیر » و « غورلیف »
مضافاتنده « اوغوزلر » « تصادف ایتمش و اوغوزلرک دین وعادتلیری حقتنده ایجه تفصیلی
معلومات ایدیشدر. بو معلومات روس آقاده می مجموعه لرنده (Bulletin de l'Académie
des Sciences de Russie ، ۱۹۲۴ ، ص ۲۴۴-۲۴۶) [« ابن الفقیه » ک مشهد نسخه سی]
نامیه نشر اولونان مقاله مده درج اولونمشدرکه ، تورکیات مجموعه سنده آیری بر مقاله
ایله آیریجه ایضاح ایدیلک ایجاب ایدر . ابن فضلانک بو معلوماتی ، بالخاصه عقائد
مسائلی خصوصنده ایجه تفصیلاتی اولوب ، اوندن ، اوغوزلرک یالکیز خالص شامانی اولدقلیری
واچیلرند « خریستیانلق » دن ونام نشان بیله اولادینی آیقجه کورولمکده در. ابن فضلانده
بونلرک الله نظرلی ، مال ذبح ایتمک و نکاح و دفن عادتلیری هب بیان ایدیلیور . حتی
بونلرک امراسندن برنک اسلامیتی قبول ایتمش ایسه ده ، صوکر مجوسیلرک رجوع ایتمش اولدینی ده
سویلیور . « سیردریا » حوضه سنده کی اوغوزلرک داها اوزماندن اسلام تاثیرینه قایلیمه یه
باشلادقلیری معلومدر؛ و اسلام تاثیرندن تماماً اولان خالص اوغوزلر ایسه ایشته شو ابن فضلانک
کوردیکی قبیله در. بونلرده خریستیانلقدن قطعاً اثر بیله یوقدی.

اوغوزلرک خریستیان اولدینی حقتنده کی فکرلرک اساسی ، « بارتولد » ک اخیراً تورکیات
مجموعه سنک برنجی جلدنده نشر اولونان « اورتا آسیاده خریستیانلق » مقاله سنده (ص ۷۸-۸۰)
ایضاح اولونمشدر. ونک اساسی ایسه ، سلجوقک بعض اوغلرینک « میکائیل ، یونس ، داوود » ناملری
طاشیاسی [۱] وعین زمانده « زکریای قزوینی » نك « آتاز البلاد » نده اوغوزلرک خریستیان

[۱] غربی تورک مطبوعاتنده (مثلاً نجیب عاصم بک ، تورک تاریخی ، ۲۴۴ ؛ اورادن نقلاً
رضا نوربک ، تورک تاریخی III ، ۱۸ - ۱۹) برنجی سلجوقیلرک خریستیان اولماسی تمام قطعی و محقق
برمشه کی قبول اولونهرق ، « یونس ، میکائیل ، موسی » اسملری ده « یونس ، میشل ، میخائیل ، میخال ،

Türkiyat Mecmuası, c. II, 1926, İstanbul, s. 61-67.

07 MAYIS 1993